

تأليف الامير

آيدا بر مرتبه چند روحان دينی، اخلاقی و فلسفی

اسلام محمد ﷺ

Razavi

انسانلارنڭ سعادتى دینلى حیات و حیائى دین بلهن بولاچاق.

ماى ۱۹۲۶ یل.

ذوالقعدة ۱۳۴۴ یل.

سن ۱- (۱۳)

وقتلنى ناشرى و محررى: ولى محمد ترجمانى.



УФА

Типо-литография „Октябрьский Натиск“.

۱ (۱۳) ساننىڭ مىندىر جەسى.

- ۱) ئىككىنچى يىلنىڭ باشلانغۇچى.
 - ۲) بغض و عظلمى مۇشتمىل اولاراق سورۇ تىننىڭ تىفسىرى.
 - ۳) دىنى مەسئەللەر حەقنىدە.
 - ۴) م نىت عصرىدە مۇستەملىكەچىلەرنىڭ يىرتقۇلغى.
 - ۵) قىزاق دىن قارىداسلىرىمىزگە خىتاب.
 - ۶) قرآن و فنون عصرىدە.
 - ۷) قرآن كرىمىگە دائىر اعتراضلارغا جىواب.
 - ۸) جوامع الكلم شىرحىنى انتقاد.
 - ۹) مەككە مۇكرەمە.
 - ۱۰) باشقورت خالىقى.
 - ۱۱) فتوى بابىرى.
 - ۱۲) رەسمى قىسىم.
-

مستبد سارىزم دورىنىڭ قاراصحيفەلەرى
 ومسلمانلار ئوچون كوكىلسز خاطرەلەرى
 بولغان ميسيونىرلەر طرفىدىن اسلام دىنىيە
 كىترلگەن شېبە واعتراضلارغە جىواب
 بىروب حقيقتىنى ابضاح ئىتەچەك.

اسلام مجلهسىنە مملكتىبىزنىڭ آناڧلى
 علملەرى، خىدمت دىنىيە و علمىيەسى ايله
 نانولغان محترم دانلارى قلملەرى ايله
 اشتراك ئىتەچەكلەردر.

ومن الله التوفيق وعليه التكلان.
 مجلهنىڭ مسئول محررى كشاف الدين
 ترجمانى.

اسلام مجلهسى موندان سولڭدا شول
 مقصد وشعارلارنى كوزدە توتىپ، اهل
 السنه والجماعة يولىنى ئوزىنە مسلك
 ئىتوب، اسلام دىنىنىڭ عزت وشرفنى
 صاقلاو ومدىت عصرىنە موافق دىن الهى
 ايدكىنى كورسەتو يولنىدا كوچى يىتىكەن
 قدر اجتهاد ئىتەچەك.

اسلام مجلهسى شورالار حكومتىنىڭ
 مساعدەسى ايله تورلى بىرلەردە گى اهل
 اسلامنىڭ مەھرەك حاللەرى و آنلار آرا-
 سىنداغى دىنى جىريانىلار توغروسىندا
 معلومات بىرەچەك. شولا يوق ئىسكى

حض وعظلمرى مشتمل اولارق سورة تىن نك تەفسىرى. (۱)

ايندى امين دىب آتاوى جناب حقنىڭ مەكە
 مكرمه شهرىندە اولترو واعدامنى
 حرام قىلغىلى و قايسى اعاج و
 ئوسملىكلرنى كىسونى دە دورست
 قىلماوى اوچون در. (صحيح بخارى نك جلد۱.
 ولىدە ۲۱۸ - ۲۱۹ نچى صحيفەلردە باب
 لايعضد شجر الحرام هم باب لايجل القتال
 بمكة دىگەن ايكى باقىمە مراجعت ايدولە)
 ايندى اللہ تعالى نك مەكە مكرمه بلەن آنت
 ايتووى اول شهر نك اللہ تعالى قاشانە شائىن
 وقدرى الوغ بولوب خصوصا پىغمبىرك
 نورىنىڭ ئلك تار الووى مەكە مكرمه شهر-
 نە بولغانلىقدان در. (و طور سىيىن) طور
 اللہ تعالى نك موسى عليه السلام بلەن سو-

استعين بالله:

(والثين والزيتون و طور سينين و
 هذا البلد الامين) اللہ تعالى اوزىنىڭ بار
 ئىتىكەن بەش بر نرسەلرى بلەن آنت ئىتە.
 بو آنت اللہ تعالى نك اوزىنە خاص بولغان
 يىمىنى در.

اما آدم ذاتىنىڭ اللہ اسمىندەن باشقە بلەن
 آنت ئىتووى اللہ تعالى گە شركت قىلور.
 اللہ تعالى تىن هم زيتون بلەن طور سىيىن
 هم امين بولغان مەكە مكرمه شهرى بلەن
 نىت ايتەدە. آنت قا جواب ايتوب (لقد خلقنا
 لانسان فى احسن تقويم) دى. (وهذا البلد
 الامين) دىن مەكە مكرمه شهرى مراد.

(۱) شيخ محمد عبدە تفسىرىدىن اقتباس

ياشى باشلاغاچدا جەننەدە ئىمكان ۋەقەندە تىن ياپراغىنە كۈلەگەلەندى سوڭرە آدمنىڭ ۋە خاتونىنىڭ بالانغاچلىقلىرى ظامىر بولغاچ تىن ياپراغىنە تۇرىدىلەر. چۈنكى تىن ياپراغىنى باشقا ياپراقلارغا قارغاندە اعضالارغا ياعىم ئىدى. زامانلار اوزوۋى بىلەن كىشىنىڭ دونىياسىدە اويغانودورى باشلانا. آدملار باشىدىن تۇرلى ئىش ۋە ۋاقەلەر اوتە. اللە تعالىنىڭ قوشقان يولى بىلەن يورونى تاشلاپ، يولداڭداشلاپ، اللەمىرى بىلەن توغرى بول كور گازوچى مرشدلار كىلوب كىچە، دور- گازگان حق يوللىرى قبول ئىتولمى، فسق فساد سوڭ درجە گە يىتە، كىشىلىك دونىياسى كىتابىنىڭ ئىككىنچى بولگى دورىنە كىلوب كىرە. (زىتون) اشارە نوح عليه السلامنىڭ ھەم فرىتىنىڭ زامانىنە، نوح عليه السلام رسول بولوب كىلە. زامەنىداغى آدملار يوزوق- لقلار بىلەن مېتلا بولوب سوزىنى تىكلا- مىلار سوڭ درجەدە جفا قىلالار. سوڭرە نوح عليه السلامغا طوفان بولوۋى توغرو- سىندە اللە تعالىدىن وحى كىلە. كىشىلەر ھەماندە باش تارتولارندە دوام ئىتەنەر. نوح عليه السلام حازرلەندە، كىمە ياسى. كىشىلەر التقاتقەدە ئالمىلار. ۋەدەلى كۇن كىلپ يىتە، طوفان قاقا. كىمەگە كىرر ئە مائور بولغان جان اىيەسى كىروب بتوب، نوح عليه السلام كىمەسى بىلەن طوفان اوستىنە قالقوب اللەنىڭ ۋەدە قىلغان كۇنى كىلوب يىنكىنچى يورى، سولار قايتا باشلى، كىمە كىلوب اولطرا، نوح عليه السلام ياقى ياعىن

يىغىشكەن تاۋ، سىنىننىڭ بەزى مەنالىرىنە نىئا تاۋ تىرەسەندە گى تىگىزلىك يىر.

اللە تعالىنىڭ طور سىنىن بىلەن آنطاپتو- ۋى موسى عليه السلام بىلەن سويلەشپ تورات شىرىقىنى يىرگە، ايدىك، ۋوئىنى كىشىلەر نىڭ ايسلرېنە توشرو ئوچوندىر. ئىندى قالدى زىتون ھەم تىن بىلەن يىمىن ئىتو- ۋى، بو توغرىدە مفسەرلەر كور توجەلەرگە توشكەنلەر بەزىلىرى تاۋغە اسم دىگانلار. ۋە قايسىلىرى زىتون ھەم تىن ئوسكان تاۋغە اسم.

بەزىلىرى زىتون ايله نىن غايتەدە قۇدەلەر يىشىلەر اولدىغىنداڭ اللە تعالى بولار بىلەن يىمىن ايتكان دىگانلار، (ولكل ۋەجھە موجه) لاکىم (ۋەھابىلىك الامىن) ھەم طور سىنىن ایلان زىتون ھەم تىن آراسىدا غى مناسىبتلىرى قاراچاق بولساق بو مەنالىر قىرچ قىلغىنەلى تىن ۋە زىتون بىلەن اللە تعالى نىڭ انت ئىتوۋى تىن ايله زىتوننىڭ خىصو- ھى فائىدەلىرى اوچون توگىل، بىلكە اوتكە- ندەگى آدملارنىڭ باشلارنىغا كىلوب اوتكەن زور ۋاقە ۋە اشلرنى ايسكە آلو اوچوندىر. ان توبەندە انشاء اللە بلوربىز. اللە تعالى آدمنىڭ ئىك پارا ئىلىشداڭ محمد عليه السلامغا پىغمبەرلىك كىلپ گە قدر دورت بولكەن قوشلغان اوزون (كىشىلىك دونىياسىنىڭ كىتابى) ئىسكە توشرونى تەلەدى. كىشىلىك دونىياسى كىتابىداغى دورت بولكەن بىك ۋە بىك قىسقاغىنە برەم، برەم فىكر ۋە ملاحظىدن كىچىرىك، تىن اشارە شوگا: آدم ھەم ئىك

كشئلك دونياسىن موسى عىم شرىعت مرساويه گە ئوندى هم آندان سوگىنى پىغمبەرلەردە شولوق تورات شرىغىنى ئۆز يەرتەب موسى پىغمبەر شرىغىنىنە ئوندىلەر. عىسى عليه السلام زمانى كىلە، اوزون مدتەر عمر اوزا. دىندە اختلافلەر كوبا، دىننىڭ نورىنى بدعتلەر قابىلىلار، دىن توراي ناء وىلەرگە اوچرى. شول زماننىڭ ايمپىراتورلرى دىن اسمىدىن بتون علوم و معارف كە دشمان بولالار. متفكر عالم، حكىم، و فيلاسوفلارنى تمام حقوقلارنىن محروم ايدوب، آصو، كىسو و آغولار اچرتب اولتروب سوگى درجەدە وحشىكە معاملەدە بولونالار. تارىخ عمومىدىن آزغىنە خبىرى بار كشىلەرگە بو حاللار باشرون توگىل موندە شولاي دىننى تخرىفى قىلوب دىن سماو بغە جنائت و خيانت قىلدۇلار. الحاصل دىن نامىدىن دىنبا يوزندە علوم و معارفنى بتورور كە طرشدىلار. دىندىن بولماغان نرسىلەرنى دىن دىوب كورگىز دىلەر تىمام دىننىڭ قدسىدەتى بىدى. شرك وثنىدە بوتقا تابنو و مچوسىت تارالدى. موندە نەق شول چورلاردا اللە تعالى تەكەندەسى تارىخلارنىڭ جىمىع سىنى نىسخ قىلا تورغان تارىغىنى اظهار قىلو بلەن كئشئلك دونيا سىنە رحمت و ائمتنان قىلدى، كئشئلك دونياستىڭ اوزغانداغى حالىنىڭ آراسى بلەن شول زمان كە توتاشوردى حالتنىڭ آراسىنى اوردى اول زمان رسول اللە عليه

قارى، ئەلى صولار بىتمە گەن. قورى جىرنىڭ آچلووونى بلور اوچون بر قوش يىبەرە لىكن اول قايتىب كىلمى. اىكنچى قوش جىبەرە كۆبدە اوتىمى آنسى قورى ظاهر بولغان اورنىنى بلدرر اوچون يەم يەشل زىتون ياپراغى الوب كىلە. بوئون كىمە دەگى جان ايبىلەرى شادانلار اللەنىڭ عذابى توقتالغان ئىكەن، بىر يوزندە ياكلا دان تەمىر باشلارغە رخصت ايتواگەن، اىكەن، دىب شادانلارغىنە سىوشا آلەى شكر سجدەسى قىلالار. موندە زىتون بلەن اللە تعالىنىڭ آنت ايتووى غايتدە زور وا قەغەنى آدملىرىنىڭ ايسلورغىنە توشرو اوچوندىر. اللە تعالى بو زماننى زىتون زمانى دىوب تەبىر قىلدى.

نوح عليه السلامنىڭ نسلدىن آدملىرىدىكى كۆبەيدى، تارالدى (۱) اللە تعالى طرفىدىن تاغى مناسب پىغمبەر و رسوللەر كىلوب كىچىدىلەر آدملىرى تاغى حق بولدىن آداشا باشلادىلار توراي حزب و فرقتلەرگە بولندىلەر. بتون بىر يوزن وثنىدە (بوتقا تابنو) اعتقادى چولغى باشلادى، بىر يوزى (وثنىك) بوتقا تابىر بلەن بلچراندى، سوكرە كئشئلك دونياسى كتابنىڭ اوچو نچى بولگىنە كىلوب سورشلىدى. (و طور) سىنىن) اشابە عالمىدە اللەنى برلەو تورى ظاهر بولوب موسى عىمنىڭ شرىغىنى زمانىدە، (۱) بو سوز طوفاننىڭ عمومى بولوب وىنە بنا، نەيتلىكەن سوز توكىل

السلام نورىنىڭ مۇكەممەلە شەرىئەتتە ئىدى.
رىنىڭ زامانى ئىدى.

(ۋەھابىيەت ئامىن) دىيۈپ شەكەرگە
ئىشەرە قىلدى. كىشىلەر دۇنياسى كىتابىنىڭ
دور تېجى بولگى رسول اللەنىڭ پېغەمبەر
بولوب پېيەراو دورى ئىدى. بو فصل دە
كىشىلەر دۇنياسىنىڭ قىلغە اوترو هم امنيت
دور نىن بىت قىلماچاق، البتە بو بولك
عادىتەن طش اوزون بولماچاق در. كىلە
يوك (لقد خلقنا الانسان فى احسن تقويم)
آيە كرىمەسىنە: حقيقتە خلق قىلماق بز
انسان نى ئىياڭ كور كام بولغان تەدبىل و
اوصافى اوزرىنە.

انسان ياراتلىشىدىن اوق توغرى يولنى
ئۇلموچى، ھىدايتكە امتلوچى، وتن نفس
جەھننن ئىياڭ كور كام بولغان فطرە بلەن
ياراتلىدى. اللە تەئالى آدمكە عقل، فېكر، اختيار
ويلاشاق ۋە لىبىر بىر حرمتلەدى. بتون طبيعت
عالمىنە خواجه قىلدى كوك عالمىدە بولغان
بعض معلوماتلارنى دە بىلدى. لىكن اختيار
رىنى تىگىزلى و اوچون عقل مىزانى بلەن
ئولچىر كە يوللار كورسەتدى. (وھالەنكە
انسان اول ۋەھلەدە تا ئىزدن يراق يوومشاق،
مرحمتلى كوگىلى صبى بالا كىبى مسعود
ياشى. افراد انسان نعمة دىيادە سادە
ۋە پراسطوى و معبىشتى غايت جىكىل، ازغىنە
نرسە كەدە قناعەتتە ئىدى. بو وقتتە
كىشىلەر دۇنياسى ھىچ بىر نرسەسى تاشلانمى
اشالا تورغان فۇئەلى تىن جەمئىيەتتە اوخشى
ئىدى. بىر از زمانلار شوپىلە سادە روشچە

اوزا: زمان ئوتتو بلان كىشىلەر دە آرزولار
اويانا. رغبەت و فۇقلار تورلەنە شوگىرە
آرزو و رغبەت نەتىجەسىدە حسد، حقد، و
كىنە كىلپ چغا. كىنە، حقد، حسد لەرگە
ئىيەرە آيراشولار و سۇغىشلار، فساد اخلاق
تاغىن كويىدە. فساد اخلاق لىر صوك درجەدە
بولغىدىن حتى قايسى حيوانلار دە بولا
تورغان اۇشانچىلىق دە كىشىلەر دە قالدى.
كىشىلەر بو رەۋشە يە، رولەرى بلەن يارا-
ئىشلارنى داغى صفتلارنى يوغالتالار. كوپ
كىشىلەرنىڭ حاللىرى شوپىلە چەمىشە دوام
ايتە. مۇنە انسان نىڭ بو حاللىرى (ئىم رەدئە
سفل سافلىن) آيە كرىمەسىنە مصادىق
بولا.

قارايق اسفل سافلىن نى دىگەن سوز؟
سافلىن احسن تقويم اوزرىنە ياراتلغان
انساندىن توپەن درجەدە بولغان جان ايىدە-
سى حيوانلار. اسفل شول سافلىن دىنە
توپەن دىگەن سوز بولا. قرآن كرىم و
ھىدىت رسول نىڭ ارشادى بوينچە انسان
اول فطرتىدە، اوق ھىدايتكە تابە امتولا
تورغان بولب ياراتلغان ھىم انسان شول
فطرى ھىدايتكە مائىدە، لىكن انسان مو-
ھىب الھىدە بولغان عقلى ايلەفكرو اختيارىنى
ھىدايتكە سوق قىلماي نفسانىت دە بىرلۈب
عقل و فېكر قۇۋەلرىنى اھمال قىلۇب فسق
فساد ايلە مېتلى بولەدە حيواندان توپەن
بولا.

يىخىراق آگلار اوچون الوب قارايق
حيوانلار جەمئىيەتتىن يوقىچى حيوان بولغان

ئوستىنە آدم عقل و فكرينى ئشلەتۈپ
اسراركا ئناتكە مطلع بولا و عقىلار
حيران قالوردای اختراعات و كشفياتلار-
ئە باروب ئىرشە، قران كرىمنىڭ ارشادى
و تعليمى بويىچە كىشىلەك دىئاسىئە ئورنەك
بولارلق و انى سعادتكە ئىرشىدە تورغان
نەرسەلرنى اويلاپ چىقارو بىز اسلام بالا-
ئىزىنە تىوش ئىدى. لاكىن نەچارە «الذین
ضل سعیمهم فی الحیوة الدنیا وهم یحسبون
انهم یحسنون صنعاً» بىز بولغانىز (كەف)
مونه شونداى كىسەلرنى اللہ تەئالى ماقتاب
اېرار دىوب آتاغان دە (ان الا برارلفى
علیمن) دىگان. اما علمین گە اشرغەلىكى
قانائەتە صاغ بولورغە كىرەك.

ایمىنى قالدى (الا الذین آمنوا و عملوا
الصالحات فلهم اجر غیر ممنون) مەناسى
مگر ایمانلى و ایندگو عمللى بىندەلر گىئە
ئىك توبەن درجەدە توگىل بوندى كىشىلەر-
كە كىسلىمى تورغان اجر و مكافات و ثواب
بار. اللہ تەئالى (الا الذین آمنوا) سوزى بىلەن
توبەنگە توشودن قوتلۇنۇڭ بىر نچى شرطى
ایمان بولووى، ایمان ایسە بىدى نەرسە؟
ۇشانب عقلنى و جاننى شىرك و اخلاقىز-
لقلاردىن ساقلاو دىمەك در. قران كرىم دە
مؤمن بەجملە سىندن بولوب اكارا اۇشانو
و انۇڭ ارشاد و تعليمى بويىچە پور و خلاص
شرطلارنىن. قران دەجمە سورەسىندە (يا
ايها الذین آمنوا اذا نودى للصلاة من يوم
الجمعة فاسعواالى ذكر اللہ) آيتى جمە
فرض لغن و اندن صوگىفى (فاذا قضيت

بورىنى، بالاسى ئلك يارانلۇشندا اوق
پرتەنچلىق غە مائل بولوب يارانلغان. اگر دە
آزغىنە زورايان توشسە شول پرتەنچلىغىندە
دوام ایتە كوچى بىشكەن جان ئىبەسىنى
قىماغىنا بىرە.

يارانلۇشدا اوق پرتەنچلىق غە بىرشكەن
بورى، ئوسب جىتەكچە دە ئوز ئىنە لازم
ئىتىلگان ئشنى ئشلى. دىمەك: حبوان بو-
لسە دە ئوزىنە يۇكلەنگەن وظيفەنى ئوتى و
باشقا حبوانلار دە شولايوق ئوز خەمتلرىنى
ئوتىلەر.

ئە ئىندى آدمگە كىلسەك يارانلۇشدا
ھدايتكە امتلو تويغوسى ئوستىنە عقل،
فكر و اختيار صفتلرى بىلەن هر نرسەدن
ارتق ئىتواسەدە كوبرەگى ھدايتكە امتو-
لمانچە، بلكە عقلىنى بوشقا يىبەرب اختىا-
رى بىلەن بوزوقلىق غە بىرلەدە توبەن حى-
وانلار دە ئوز لەرىنە يۇكلەنگەن ئشنى ئشلەگەن
لمرى ھالەدە، ئوزىنە يۇكلەنگەن ئشنى ئشلە
مىچە توبەنلردىن توبەن (اسفل سافلین) دە ئىك
بوزوق و ئىك خور كىسەلردىن بولا. ایمىنى
آخرت عالمىنە كىلسەك پوتون توبەن مەخلو-
قلار توپراق بولغان وقتە شوندى كىشىلەر
(بالمىتنى كىنت ترابا) دىوب توپراق بولونى
آرزو قىلغانلرى ھالەدە، توپراق دە بولا المای
قانى جزاغە ئلگە چەكلردىن مونه شونلقدان
آخرت عالمىندە توبەنلردىن دە توبەن گە
قایتارولالار. موگا شونى قوشو لازم: آدم
اللہ تەئالى گە انقىاد ئىتو، يۇكلەنگەن خەمتىنى
ئوتتو بىلەنگەن كوبرەجە آلا المى. بونۇڭ

شونى بىلەرە، بو توغرودا باشقاده ترغىب آية و حدىثلىرى كوپ. مسلمان كشى ايمانن نغوتوب، عبادتلىرىن دە ئوتەب، وقتن ئوتكەرمىچە بېرىنە، وقتىنە قاراب اجتهاد بلەن حلال كىسب ئېتسە، اسراف و ئەرەم ئېتىۋون ساقلانسا، بوندا يىلارغە (فلەم اجر غير مضمون) بولوب دىيادە دوامت و رزق كىسولەچىك توگال. شولايوق مۇمن بەلر- نىڭ بارىنە ئوشانب اخراۋى اعمال صالحەنى رىيالىنى قىلسە قىيامت كۈنىدە كۈزلىر كورمگان، قولقلار ئىشتمەگان و كوگىل- لىر گە كىرە چىقانغان نەمىتىدە كىسلىمە يەچىك. (فَمَا يَكْفِيكَ بَدَدُ الْبَدِينِ) دىن ئچىدە حىلق غۇنە بولوب تىش نىڭدە ئىزگى عمل بلەن بىزەلەۋى در. شول صىقىدە ولغان كشى دىنگە اوشا ماسمى؟

آدم ياراتلىشىدە احسن تقويم ئوزرە محترم بولوب ياراتلغانن، اسفل سافلېن در كەلەرىنە توشب مەلاك بولودن ساقلانوب يوللارن، مۇمن صالح لىر گە اجر غير مضمون- نىڭ بولودن بىلگەندىن صولك، ئوز حرمتىنى صاقلارغە تېوشلىن. چىن مۇمن صالح ارەم حىقى دىن ائىللىرىدە شولاردىر. (اَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ) اللە حضرتى احكم الحاكمن، توگلى مى؟ (اَللّٰهُ اَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ)، حكمت جەتە- مىن مەدىر لىر نىڭ ئىك بوقارىسى. آدملىر گە تۈب يار نىشلار نى باغى حرمتلى لورنىنى ساقلانوب يوللارن كورسەتو اوچون دىن بېيەردى. لاكىن آدم نادانلىغى بلەن نفس آرزوسىنا بېر لوب حرمتلى اور نىندان تۈبەن توشى.

الصلاة فانثروا فى الارض و ابتغوا من فضل الله) آيتى حلال رزق تابو اوچون كىسب فرض لغن بيان ئىتە. بىز شو كىا اوشاندىق (آمنو) صفتى صوگىندە (و عملوا الصلحات) ديولگان عمل صالحنى بىز نماز- لارغنا دىب اوبلى بىز. عرب لغىدە عمل ئش، صالحات ئىزگى معناسىدە تۈبەنلىكىن فوتولو ئوچون بىز گە اوشانوعۇنا جىتمى بلىكە يىخى ئش دە ئشلىر گە كىرەك چو- نەكە كىسب فرض لغىنە اوشانب ئشلىمى باتساق هېچ وقت معاشىز تا مېن قىنماي. دىنيا ئشى عمل بولامى، دىب اعتراض قىلونسە، ئىتە بىز؟ نىت بلەن عمل بولا امام بېھقى شەب الايمان نە رسول اللەنىڭ بويلى حدىتى رويات قىلا (من طلب الدنيا حلالا نعفنا عن المسئلة وسعي اعلى عيا و تعطفنا على جارلقى الله و وجهه ك القمر- ليلة البدر و من طلب الدنيا مفاخر مكاثر لقى الله وهو عليه غضبان) بىر كشى حلال دان رزقلانوب، سورانودن فوتلو، عائلىسىنە و كورشىلەر نە بار دم كورسەتو اوچون كىسب ئىسە اللە تعالى گە نورلى بوز بلەن بولقور ھاقتانو كۈبەتو ئوچون كىسب ئىتوچى اللە تعالى نىڭ آچوۋىنا بولغور دىمەك. (و من الذنوب مالا يكفرها الا اثم فى طلب المعيشة) (۱) يعنى شونداي گىنا لىر بار كە آكار فقط اهل و عيالنى تربىيە ئوچون قايرغورنا كفارة بولا آلا، دىگان حدىتدە

آدملرنڭ حاللرن اعتدالغه ارشاد اوچون نوح علیه السلام دن نبینغا صلی الله عمغه قدر انبیاالر یبهردی بو مشلر المذتعالی نڭ احکم الحاکمین بولونداندر. بو سورهنڭ ارشادی بوینچا عمومی کشتلک دونیاسینڭ حالینه هر کمنڭده ایرم حیاتن چاغشده ورغه ممکن.

۱ - کشتنڭ صبی لقدان بلوغ درجه سینه قدر حیاتی ساهه لک بولغانغه (تین) دورینه اوغشی.

۲ - یگناک زمانی، کشتلک دنیاسی زیتون دورنده اسفل سافلین گه توشوگه لیاقتلی و میال زمانی بولغان کبک، ایرم کشتنڭده یکتلک زمانی تورلی تویغولارنڭ ئوسب بولغانغان زمانی بولغانغه شول دره که گه توشوگه ئیک آوشچان دوری بولا.

۳ - کهوله دوری، بو دورده کشتلک دونیاسنده اویغانو باشلانغان کبک، ایرم کشتنده عقل و وجدان اویغانب، مرئشن بولار بلهن ئولچی باشلارغه تونونو باشلانا.

۴ - رشد دوری، بو دورده کشتی

(بلد امین) دورنده گی رهوشچه، عقل و تجربه قوراللاری کاملله نب بیتو نتیجه سنده رشد و امنیت حاصل ئیتته. کوب تجربه لهر ئارقاسندا یخشلیق ویمانلقنڭ نتیجه و عاقبتلری نهرسه ئیکانلگینه توشونو بولا. بو دورده کشتنڭ کوشلی دائم کمال حاصل ئیتوگه ایتولا. پیغمبر لک کبلو یدشی ده (فلما بلغ اشد و استوی و بلغ اربعین سنه، فلما بلغ اشد) شول دور بولغان. شول دورده اسفل سافلین گه توشون ساقلانماغانلرنڭ حالی هلاکک بولوننده شک یوق. بر کشی یارانلشن. دان قویلغان صفتلارن ئوسدرسه. قواینن الهیه گه بو یصنوب دنیای و آخرای سعادت که سبب بولورلق ئشلر ئشلسه آکنا فلهم اجر غیر ممنون، بونڭ خلافتچه بولغانلار (ثم ردناه اسفل سافلین) جمله سندن بولالار.

جناب حق بز مسلمانلارغه سوگفی و عیدلردن قوتولوب، برنجی وعه لر که ئیرشور که نصیب ئیتسه ئیدی. عبدالحق الممنانی.

دینی مسئله لر حقنده.

(کرامات واستمداد، اسمای اثر ردن آلتدی. بو اثر بو کوندن اون یل مقدم بر وقتده یازلغان ایدی، باصلوب دنیاعه چقا آلمی قالدی).

سئی بل که بتونسی «حقیقت» که ایرشو، ایرشسه ایرشسه ده «حقیقت» نی ازلده و شول یولده بتون کوچینی وبتون هیمتنی

I
حقیقت.
آدم بالالارینڭ عای مطبلر دن بر-

صرف ایتودر. فکری بار کشی، مونی البته انکار ایتمهز.

«حقیقت» قویاش درجه‌سندہ آچق کورلوب طورغان نرسه بولماسه بولماز. لکن واقعده اول نرسه اوزی دنیاده بار «دنیاده حقیقت یوق، هر بر نرسه فصاحت و بلاغت که (سوز گه اوستالقی غه) تب-ع» دیگان سوز، بر طائفه خلق طرفدین قبول ایتولگان بولسده اهمیتلی و اشا-نچلی پر دعوی توگل.

منکور دعوی، اگرده اوزی «حقیقت» بولسه اوز اوزینی تکنیب ایتوی و «حقیقت» بولماسا آنک سببندن هیچ نرسه گه ضرر کیلمهوی لازم بولغان بر «مغالطه» (ماناشدرو) غندهر.

بعض بر «حقیقت» لر بیک آچق بله-نوب طورسهلرده بعضیلری بعض بر ما-نعلر برله پردهلدنولری و شول سببندن ده آچق بلنمی طورولری ده بولادر. شونک ایچون بولسه کیرهک اشانچلی و تجربه‌لی عالمر «حقیقت» که ایشوگه یاردهم بیرو-چی و «حقیقت» که ایشوگه من-ع بولوب طور وچی نرسه‌لر بارلقنی سویلیلر و مونلرنی تعریفی ایتوبده کورسه‌ته لر. اوشبو عالمر طرفندن بیک آچق و اثباتلی دلیللر برله سویلهنگان نرسه‌لرنی فسقارتوب بزده بو اورنده کوچره‌بز. چونکه «کرامات و استمداد» حقنده سوز سویلهو و آگلاشو ایچون بو نرسه‌لرنی خاطرگه آلوب کیتو لازم.

حرمتلو عالمار و سوزلری معتبر حکیمارنک فکری لرینه کوره «حقیقت» گه ایرشودن مانع بولا طورغان نرسه‌لر مونلر:

(۱) اوستدن گنه قاراب قناعتلنو. او-ستدن کنده قاراب یاغشلاب تیکشرمی حکم ایتوده بیک زور یاگشلقلر بولور-غه ممکن. نرسه‌لرنک ظاهری کورنشلر-نه قاراب غنه حکم ایتو آدم بالالری-نی «حقیقت» که طوتاشدیرمی کچکنه «واقتلر-مزده بز «آی» نی کومهج و «قویاش»-نی طست (تاس) زور لغنده، «یولکز» لرنی ده قیار و شالقان همده بهره‌نگی روشنده نرسه‌لر دیب بوریدر ایدک. بو طوغروده ایپده‌شلرمز برله سویلهشکان سو زلرمز-نک بعضیلری میمشده اونوتلمی (۱). بز ناک بو حکمیز ظاهر غه قاراب غنه بولغان ایکان، وقت اوته اوته بو حکمیز اوز گه-ردی، شول نرسه‌لرنک بز گمان قیلغان مقداردن بیک کوب مرتبه زورلر ایکا-نلگی ایندی معلوم بولدی.

(ب) مصلحتنی فدا ایتمهو. بعض کشیر لمر «حقیقت» نی اعتراف ایتمیلر چونکه آنلرنک مصلحتلرینه شول «حقیقت» موافق

(۱) بو حال، بو کوندن ایلیلی ییللرنک ایلی. ایندی بو کونمزده اولالاردای با-لارده قویاش. آی و یولکزلر حقندن بز ناک بالا وقتمزده غی اعتقادلرده بولماسه‌لر کیرهک.

كىلىمى، مۇنلار بىر اش حقىقەتتىكى «حقيقت» نى كۆرەلەر ۋە بىلەر، شۇلاي بولمايلا كۆرۈمگەن بولمىگەن ۋە بىلگەن بولمىگەن. بۇ شۇكى، ئالەم ئادىب ۋە اخلاق جەھەتتىن خىيالىي ۋە جىزىيەت بولۇپ سانالار. قۇرآن كەرىمنىڭ «ولقد فرأنا الجهنم كثيرا من الجن والانس لهم قلوب لا يفقهون بها ولهم اعين لا يبصرون بها ولهم اذان لا يسمعون بها اولئك كالاهل البصيرة هم اعمى» (اعراف ۱۷۸) دېگەن مەنىدە مەقسۇدە ئوزۇن لىرىنىڭ بىر تورلىق مەسلىھەتلىرىنى ساقلاپ ۋە مەسلىھەتلىرىنى فەدا قىلىشقا يولۇندە قىلىشنى قەبۇل قىلىشقا بولسا كېرەك. آيت كۆرۈمگەن مەنى: «قەلبلىرى بولۇپ دە قىلىشنى ئاڭلامىغان، كۆزلىرى بولۇپ دە قىلىشنى كۆرۈمگەن قوللىرى بولۇپ دە قىلىشنى ئىشتمەكەن ئەمەلدىن ۋە جەننەت كۆپلىرىنى بىز جەننەت كۆپلىرى (جەننەت كۆپلىرى بىلەن) بىر جەننەتتە، مۇنلار جەننەت بىلەن بىر دە جەننەت بىلەن جەننەت بىلەن دە ئۆزۈم ئارقى» دېمەك.

ج) عادىتى تاشلىق ئالما ۋە جەمھۇرگە خىلاپ بارۇن ساقلىنىپ بولۇش «حقيقت» كە ئايرىشۇن مەنەلەر، آدم بالاسى ئىچۈن عادىتى تاشلاپ چىتۇن اش قارىتىلغان ياكى ئالاقى غە قارشى تۇرۇپ، ۋە جان بولۇپ ئۆزىنى ئاغى سېلىپ ئۆزىنى كۆچۈرۈش ۋە زورسى كۆپ ۋە قەتئە شۇشى «عادىتى» نى تاشلىق ئالما بولۇپ. ھوڭا ئىندى «عادىتى» نى «حقيقت»، ئىچۈن فەدا ئىتۇچى قارىتىلغان كۆنەلەر.

خەلق، جەمھۇر (كۆپچىلىك) فەكرىدە تۇرۇپ ياقى ۋە مەقسەت كۆرۈشكە شۇڭا قارشى بارۇنغا بايرىقلىق ئىتە ئالما. دەرست، بىر كىشىگە قارىغاندا كۆپ كىشى فەكرى ئارتۇق، ئالما جەمھۇردە كىشى تۇرۇپ ياقى ۋە مەقسەت بولۇپ ئىتە. بىلكە فەكرى ۋە ئىتەش قۇبۇسە سەندىن مەجۇم بولغان جەمھۇردە قەتئە قۇبۇسە ئازراق سەتئەمەل ئىتولۇپ. ئانلار كۆپ ۋە قەتئە ھوائى سەتئەمەل ۋە تۇشلىرى بولغان نۇقتىلىق تەئىرىرى بىلەن مەكشەشكە دە جەننەت ئاتلار ۋە ئاساسىي نەرسەلەر قەتئە قارىلار بىلەن بىر بىك كۆپ قەتئەمەلى ئالما. ئىتەش ۋە سۆزلىرى ئۆزگەرتىش ئۆزۈم بىلەن بىر شۇ بولماق. دىندەر ئالما ئالما جەمھۇر تۇرۇندىن جەننەت كۆرۈلۈپ مەلۇم. ئالما دىندە «ئىجماع» ئالما بىر شەرىئەت جەننەت بولسا بۇ مەتلىق جەمھۇر ئىجماعى تۇرۇپ بىلكە دىن ئالما مەتلىق بولغان ۋە جەننەت تەھاد دەرچەسى بىلەن تەشرىق ئىتولغان ئالما بىر تائىقە ئالما ئىجماعى بولۇپ ئالما سەبەبە، مەتلىق ئىجماعە جەننەت بولماق چىقەندە شۇنىڭ ئىچۈن بىلەن چەنە دەرست ۋە ئىتەتلى دىلەلەر بولماق تۇرۇپ مەجۇر جەمھۇر فەكرى ۋە ئىتەشلىرى كۆپ بولۇپ بىلەن بىر نەرسەنى قەبۇل ئىتە ۋە ئانلار بىلەن مەل قىلما «حقيقت» كە ئايرىشۇن مەنە مانە بولۇپ، جەمھۇر سۆزى بولۇپ ئالما دەرست بىر جەننەت بولماق تەقەدەر دىن بىلەن ئانلار بىلەن ئالما ۋە مەل ئالما ئالما

گهده دوشمان بولادر. «حق سوز آچی»
دییولادی ده شوشی جهت برلهدر. اوزک
یاراتقان کشیلرنک سوز لرینی، باری اوزک
یاراتقانلق سببندن گنه درسته و دشمن
کورگان (سویمه گان) کشیلرکنک و کور-
لرینی، باری اوزک یاراتماو ایچون گنه
تبول ایتمهده، شوشی «حسیات غه ایبهرو»
دییولسگان مانع جملسندن بولادر.

ه) بوزوق تربیه یاش وقتده یاکه
مکتب و مدرسهده و یاکه نیندهی بولسه.
ده بره کشینک صحبتی سببندن آنگان
«بوزوق تربیه» برله بغاولانوده «حقیقت»
که ایرشودن مانع. «حقیقت» نی غایه اهل
ایتوب طوتوچی دشی، مجرد اوزی آنگان
«تربیه» گه خلاف کیلگاندکن گنه بر
نرسه نی اعتبار سز قالد رمازغه تیوشلی.
استاذلری و شیخلری بوللرینه خلاف بو-
لوننی غنه سبب کورسه توب «حقیقت» نی
قبول ایتمه «حمیت جامله» دیب تعبیر
ایتولنهدر. حقیقت و حقیقتنک حرمتی، استاذ
و شیخلر حرمتلرندن اوستون و مقیدس.
مونج دنیاده برگنه کشی اعتراف ایتمه-
گانک، ده مسلمان کشر خصوصاً علم
سویوچی و حقیقتنی آرزو قیلوچی آدم
اعتراف قیلورغه تیوشلی. «ایمان» اوزی ده
حقلق غه بوی صنودن عبارت. ایفندی:
«استاذلر مز سویلههی طورغان سوزلر نی
سویلی» دیب برهونک غیبتی برله شغللنه
و آکا حسد قیلوب آرتنده چوقچنوب
یورو حقیقت که ایرشودن مانع گنه
توکل بلکه بتونلهی «ضلالت»

ثابت بولمی و آنی قبول ایتمهده بر
نرسه کورلر. بو کونده انسانلرنک
الک کوب الوشی هجوس و آنلردن صولکده
نصاری ایکانک معلوم. شونک ایچون بر
نرسه نک حقلغینی و مشروعاً گینی دعوی
وقتنده: «چونکه مونک ایبه رچنلری کوب»
دیب دلیل کینرو یارامی. بلکه دعوی
فانده سینه آچق دلالت ایته طورغان باشقه
بر مقبول دلیل کینرو لازم بولادر. قرآن
کریمنک: «وان تطع اکثر من فی الارض
یضلوك عن سبیل الله ان یتبعون الا
الظن و ان هم الا یخرون» (انعام ۱۱۷)
دیگان سوزی ده بو اورنک سویله نگان
دعواغه دلیل بولسه کیسهک. مضمونی:
«ای محمت! ا کرده یمر یوزنک بولغان
خلقلردن کوبلرینک سوزلرینی قبول
ایتسهک، آنلر سینی الله یولندن چیت که
چقارلر (اوزلرینه ایبه رتورلر). چونکه
آنلر اوزلرینک و هملرینک، خیال لرینه ایبه-
روب یوروچی خلقلردر همده اوز و هملر-
ینه بنا ایتوب الله تعالی که افتراقیلوچیلر،
اعتقاد مسک و منهب تـوزوچیلردر»
دیمکدر.

د) حسیات غه ایبهرو. بر نرسه نی
توکل گه موافق کیلگانی و طبیعت گه
خوش کورلگانی ایچون گنه قبول ایتوب،
کوکل گه موافق بولماغانی و طبیعت گه
اوخشامغانی ایچون گنه چیت که تاشلاو،
«حقیقت» گه ایرشودن مانع. کوب وقتنده
«حقیقت» کوکل گه خلاف کورله و طبیعت

نېندى كشيلىرنىڭ ھىڭىلر بىنەشاشانورغە بارا-
مى طوغروسىندە ھىڭىت عالملىرى و ھىڭ-
يىلرنى تىكشىرودە مۇتخىص بولغان اما-
مىلر طرفىدىن تۈزۈلگەن قانۇنلار بار.

باشقە دىللىلەر، اثباتنى قىرىنەلر بولمى
طوروب بىر سوزنى بارى سويلەنچىسى
جەھىتىدىن كىنە اعتبار ايتو و شوگا ياشو،
آگا خىلافى كىياگان دىللىلر و سوزلرنى
ايشتمەو ياراماعان كېك قىبول ايتوچىلر
وايىھەر وچىلر جەھىتىدىن كىنەدە بىر سوزنى
اعتبار سز قالدرو وائىقات ايتمەو يارامى
بىلكە ھەر وقت عقل و شرىعت جەھىتىدىن
بولغان دىللىلەرگە موافق بولوب بولماونى
اعتبار ايتو كىرەك. ھەر حالدە دىللىل بول-
غان وائىقاتى كورلوب طورلغان حق سوز
لرنى، سويلەوچىلر بىنە و ياكە ايىھەر-
چىلر بىنە، قارابغىنە رد ايتو و قىبول
قىلماو عقلسزلىق تەعصب و عناد بولادىر.
حق و درست سوز، نېندى كىنە كىشى
طرفىدىن سويلەنسىدە اول ھىمىشەدە «حق»
و «ھىڭىقت» بولادىر. قرآن كرىم: «بىش
عبادالدىن بىستمعون القول فىتبعون
أحسنه» (زمر ۱۹) دىب اوشبو قانۇنغە
ارشاد ايتەدرە مۇمىنى: «سوزنى تىكلاپ
(ايشتوب) دە درست و طوغرى بولغانىنە
ايىھەر وچى بىنەلر مە سوينچ بىر!» دىمكىدەر.
اوشبونىڭ ايچون اسلام دىن بىناسىدەغى
كرامىلەر، خوارج و معتزلەر سويلەنگەنلىك
سببىدىن كىنە ھىچ بىر سوز ھىڭىداتىدە باطل
بولمى. باشقە بىر قىبول دىللىل بولماغاندە

(و سويلەوچى كىنە اعتبار ايتو. سو-
يىلموچىنىڭ اوزىنە قارابغىنە سوزنىڭ در-
سلىكى بىرلە ھىكم ايتودە «ھىڭىقت» كى-
اىر شوگە مانع، درست اعتبارلى و ياخشى
كشىلرنىڭ سوزلرى كۆپ وقتدە طوغرى
بولد. اما موگا قارابغىنە ھەر بىر ياخشى و
اعتبارلى كشىنىڭ سوزى درست بولولازم
كىلمى. شونىڭ ايچون سويلەوچى كىنە
توكل بىلكە سوزنىڭ اوزىنى تىكشىرو
كىرەك. اسلام دىن بىناسىدە ھىسن بىرى، ياكە
خىشلىق بىرلە معروف بىر كىشى بولسىدە،
اسلام ھافىظلىرى مۇنىڭ اوزى بىرلە كىنە
قناعت ايتىمىلر، سوزىنى تىكشىرەلر و بىك
كۆپ روايتلرنى رد قىلەلر. بو طوغروسىدە
ھىسن بىرى ياكە توكل بىلكە آنىڭ
ايىھەشلىرى دە بار. ھىتى بىك كۆپ دىسەك
دە اورنلى. مسلم بن ھىجاج نىڭ كىم ايكە-
ناگىنى اسلام دىن بىناسى ايتىدى كۆكەگى
قوياش روشنىدە بىلەلر. شول مۇتخىم ذات
اوزىنىڭ ھىڭىقتىدە: «لم نر الصالحين فى
شىء اكدب منجم فى الھىڭىت» دىگان بىر
سوز كۆچرەدر. (۱) بىك صافلانوب ترجمە
قىلساق بو سوز «ياخشى كشىلر، ھىڭىت
كۆچر و طوغروسىدە اعتبار سز بولالر و
بالغان ھىڭىلر كۆچرەلر» دىمەك بولادىر.
درست، ياخشى كشىلر ھىڭىلرنى كۆچرودە بىلە
طوروب الدامىلر بىلكە ياخشىلىقلىرى
سببىدىن الدانالر. شونىڭ ايچون نېندى
كشىلرنىڭ ھىڭىلر بىنەشاشانورغا بارى و
(۱) صحىح مسلم. ج ۱ ص ۸.

أولده بر نرسه بلمی عمر سور گان آدمناڭ
سوزینی ده شوندی بامسز آدم سوزی بولو
جهنمن گنه رد قیلو یارامی . چونکه بو
اش آدم بالاسنی حلققغه و «حقیقت»-
گه ألوب بارمی .

(ز) تیکشومه و اوز اعلینه مراجعت
ایتمو . تیکشور گه تیوشلی بولغان سورا-
شورغه و آڭلارغه ازوم کورلگان
مسئلهلرده اوز یولی برله تیکشومه و شول
خصوصده اختصاص کسب ایتکان کشیلر-
ینه مراجعت قیلماوده «حقیقت» ، که تیر-
شودن مانع . چیکمه تکرار و ایچون کیوم
نگوچی گه ، چیتوک کهوش کیرهک بولغان
ده چیتوک و کهوش اشلوچی گه ، مسودهنی
کوجرو ایچون یا زوچی غه آورو پیدا
بولغانده طبیب غه ، محکمهده اش بواسه
دعوی وکیلینه مراجعت ایتو لازم بولغان
دیک «علم» ، طوغروسنده ده هر بر «علم» ،
ناڭ اوز اتادینه و اوز کشیمینه بار و
شوندن فائدهلانو تیوشلی بولادو . قرآن
کریم تفسیرینی ایشتو قصدی برله تفسیر
براه شغللنمه گهن و اخلاق علمندن باشقه
ده معلوماتی بولماغان عالم یانبینه باروچی
حدیث علمی برله آشنا بولوامبسی برله

عمرینی عرب ادبباتی اوستنده اوتکارو-
چی آدم گه ملازمت ایتوچی «حقیقت» ،
گه ابرشه آلوی عادتده ممکن توکل .
سعد بن ابی وقاص آورغانندن صوڭ
رسول الله صلی الله علیه وسلم شول وقتده
دوالو برله شغللنوچی مشرک و عرب
طبییبی بولغان حارث بن کلمه دن دوالو-
تقان ایدی . (۱) . البته رسول الله مذکور
صحابه نڭ آوروینی دوالو ایچون حارث
نڭ تجربه‌سی اش نه باراوینی بلگاندر .
شونڭ برله برله کده اوزی شول «علم»-
نڭ اهلی ویاکه شول هنر و صناعت نڭ
کشیمی بولماغان آدم ، یاڭلشلق برله یاکه
آڭلاماوی سببندن اوزینه مراجعت ایتو-
چیلر گه یاکه برر خصوصده کیڭاش قیلو-
چیلرغه : « مین بو فن نڭ اهلی توکلمن
اختصاصم یوق یاکه بو روش نه کیڭا-
شلر نڭ کشیمی توکلمن ، معنور من ،
دییو و ا کرده بلسه شول اش نڭ کشیمی
کورسه تو کیرهک .

رضاء الدین بن فخر الدین .

(۱) الاصابه ج ۱ ص ۳۰۱ .

ما نیت عصر نه مستمکه چیلر نڭ بر تقچلغی .

(ملتلهر) سز نڭ ئوسنگز نه - آشاوچیلار
بر برسینی (اش) تلهاینا چاقرشقانلاری
شیکللی بر برسین چاقرشلار . شول وقت:

نداعی علیکم الامم کما تداعی الامم الی
نصاعهه . قیله : فمن قل البنا یا رسول الله؟
قل : لا ، وکنکم عشاء السیل . ایتلهر

ئەي اللەنىڭ ئىلچىسى! بو ئىش مۇسلمانلار
 آزادلىقىدا مې بولاچاق؟ ئىيلىگەن ئىدى،
 پېغمبەر محترم: «يوق، سز ئول چاقدا
 تاشقون كۈبگى شىكىللى كۈبك بۇلا-
 چاقسۇز» دىدى.

پېغمبەر بىز دىئادان كىتوب اوتىز قىرق
 يىل اوتۇم بىرلە اسلام دىنى كۈن چىقىش دە وە
 كۈن باتىش دە زور زور ادمۇلا بىرلە آغا
 آتلى باشلادى. ئىندى اول بوتون بوزى
 اعقاد، جېر و ظلم ئۈستىنە قورۇلغان
 ئىسكى تۇرمىشنى بېمىرە، ئۈزىنىڭ مە-
 گىگە يىشەپچە كېتى وە تۇرمىش دىنى
 ئىدىكىنى دىئاغە تاتقان ئىدى. اول
 درىلار شىكىلى تاشى، ايراننىڭ استىباد
 ئۈستىنە قورۇلغان حكۈمەتى آننىڭ عدالتى
 آلدىنە بېمىرەلدى: بىزانتىيەنىڭ خرافات،
 ئەكىت بىرە تىنترە تىكەن، بوغا و استىنە
 ساقلانغان عقللارى اسلامنىڭ بىرگەن
 ئىركى. عقل وە فېكرلەرگە قارشى بولغان
 احتىرامى آلدىنە تىز چۈككى، اوروپانىڭ
 پاپالارى، باپالارى، چىركە و خلقلارى،
 مېچ بىر چىكىلەوسىز كۈچ ئىبەسى بولغان
 پادىشاھلارنىڭ قول استىنە عصرلارچە
 ئىزلىگەن، ناجىز وە ياردەمچىسىز قالغان
 مستىلكە خالقى، كوتۇچى بىرلە خلىفەنى
 بىر تىگىز كۈرگەن، اسلام دىنى آلدىنە
 بويسىنورغا، آغار غارواج و ياردەم بىرۈپ
 آنى كوچەپترگە يوالار اچدى. پاپاسلار
 طرفىندان ياندىرىلغان مەرداغى اسكندىرە
 دارالفونۇنى ياكىئادان علم چىشەسىنە

ئەيلىنە، اندلس، عراق، و جازىئى آنا
 طواى، سۈرىيە ئولكەلەرى حكەمەت و آنىڭ
 قازانىنە ئەورالىدى. دىمۇقرىت، ھىپۇقرات،
 سقراط، افلاطون، آرسطولار طرفىندان
 نىگىزلەنگەن علم و حكەمەت ياكىئادان تىز-
 گىزلىدى، اسلامنىڭ كىيىڭ قاراشى آرقاسىندە
 بو ياكىئا بىر يولغە سالنۇب اسلام مەنىتى
 تودى؛ كانىستانىتىن و آننىڭ سوگىندا كىلە
 گەن مەئەب بىزانتىيە اىمپىراتورلارى
 طرفىندان سورۇلگەن علم عاشقلارى،
 حكەمەت ئىبەلەرى اسلام قول استىنە كۈرۈ
 بىرلە بىيىڭ سولش آلوب، مۇسلمانلار بىرلە
 بىرگە قولغە قول توشۇب ئىشلەشە باشلا
 دىلار. قارنىغىلىق كوتەرلىدى، طاكىئاندى-
 چۈنكى حق كىلۈپ، باطل بېمىرەلدى
 (جاء الحق وزعق الباطل). بو وقتدە آلبتە
 اسلام مەملىكتەرىنى يوتارغە، آلارنىڭ
 بتون بايلغىنىنى ئىموب، خلىقنىنى قول
 ئىتەرگە امكان يوق ئىدى. چۈنكى
 مۇسلمانلار كوچلى وە علم نۇرى بىرە
 صوغارلەنلار ئىدى.

مىلادى اون بىرىنچى عصرنىڭ باشلارنىدە
 غەرب دارالفونۇنلەرىنى تىمام ئىتوب
 قايتقان چىگىتلەر اوروپادا ياكىئا فېكرلەر
 تاراتا باشلىلار، پاپا و حكەمدارلارنىڭ
 تەئەب، جېر و ظلمىندان بىزار بولغان
 خلىق تولقونلانا، ئۈزىندە جان بار ئىكەنە-
 چىلگىنىنى كورسەتە باشلىلار. مۇنە شوشى
 ھالەن قورققان پاپا و مستىبە حكەمدار-
 لار قارا خلىقنى قوتۇرتوب بتون بىر

يوزندەگى مسلمانلارغە قارشى تەھرى
 موغشى (صليب محاربهسى) اچالار.
 بو صوغشلار يوزلەرچە يىللار دەوام
 ئىتە. البتە بو مرحمتسز صوغشلار دە
 مسلمان شەرلىرى تالانا، دنيا يوزندەن
 طنچلىق كوتەرتلە، علم و معارف آرتىندان
 اوزدررغا تيوشلى بۇلغان عمرلەر هيچ
 كىمگە فائىدەسى بولماغان صوغشلار
 آرتىندان اوزدرىلە، هيچ كىرەكمە گەنگە
 جانلار تىيىلا، مونە شول كوندەن باشلاپ
 اسلام باشىنە آلمى آرتى بولماغان بلا،
 فضا و آفتلەر آغا باشلىلار. ئلكىدە گۆر-
 لىپ تورغان شەرار خرابەگە، علم چىشمە-
 سى بولغان اورنلار ويرانەگە ئەورىلە،
 دائىمى عسكركىمىڭ نەتىجەسى اولاراق
 مسلمانلار آراسىندا يالقاواق، يوزوقلق،
 خرافات كىمى حاللەر تووا. ئەنە شول
 كوندەن باشلاپ-نەق سويكىلى پىغمبىر
 ئەيتكەنچە - بىز مسلمانلار تاشوب بارا
 تۇرغان دەريالقدان چغوب، سو ئوستىندە-
 گى كويىگە ئەيلەندىك، علم و معارف
 كىتو بىرلە البتە بىزنىڭ آرابزدادە ئوزىنىڭ
 شىخسى فائىدەلەرىنى كوزەتە تۇرغان
 كىمەلەر چغوب، بىزنى آندادە موندادە
 ئوستروب ئوز منفعەتلەرىنە خىدمت ئىتىدەرە
 باشلايدىلەر. بىزدە بىرلك بىتكەن كىمى، خلق
 فائىدەسىنى كوزەتو، ئىل ئوچون جانلار-
 نى قىربان قىلولاردا قاقشادى. ھەركىم وانفساھ
 دىگەن اويغا كىلىدى، قارانغىلىق باسدى،
 كويىمە ئوزنىڭ توبەب بارا تۇرغان بو-
 لىندان آداشدى.

مونه شوشى جان ئوزگىچ حاللەر
 آراسىندە، آروپا اسلام مەدنىتى آوب،
 آنى ئوزلەشدردى. لىكن بو مەدنىت
 آروپادە «كاپىتال» اساسىنە قورولدى.
 آروپادە: آقچا يولندە جانلارنىڭ قىمتى
 يوق، مال تابقاندا وچدان بىرلە حسابلا-
 شرغە يارلىمى، ئوزگىنىڭ كىفنىڭ بتون
 بولغاندە باشقالارنىڭ ئىزلووينە التفات ئىتو
 كىرەكمى، دنىيادە مال و دولتىنى جىناب
 عائىلەگىمى دە ئامىن ئىتو ياسىتلەرنىڭ
 ئىك زورسى شول بولا، ملتەرنى قرو،
 ھىلاك ئىتو، آلارنىڭ يورت بىرلىرىنى تالاو،
 مەملىكىتلەرىنى خورلىقغە توشرو بولار
 ئوزگىنىڭ راحتىڭ ئوچون بولغاندە وە بو
 ئىشلەر بىرەر مادى فائىدە كىتەرسەلەر ياخشى
 عملەردىن سانالورغە تيوش دىگەن غايت
 بلچىراق، توبەن لوزونقلار اورتاللىقغە
 قويولدى. ئچكى وە طشقى صوغشلار
 بىرلە جونچولغان، علم و معارفدە آرتقا
 قالغان، اسلام تەيلىماتىڭدە عبادت قىمىنى
 كىنە تانوب، حىيات قىمىنى اونوتقان اسلام
 بالالارى ھەر نى قە مەدنىتدە توبەن
 بولسالاردە، آروپالىلارنىڭ بو وحىشت
 ئوستىنە قورولغان قىلچت و بلچىراق
 اوبىلارىنى البتە باشلارىنا سىدرا آلمى
 ئىيىلەر.

سىياست آلدودان عبارت دىب ئىشان
 خان آروپا مەملىكەتچىلەرى اوساللىق
 اويلامى تۇرغان بىر قاتلى مسلمانلارنىڭ
 مەملىكەتلەرىنى ھەر تۇرلى ھەيلە و مكرلەر

لارىنە بو حال اوغشامادى، آلاز مسلمانلار.
دان ئوچ ئالو يولىنە كوردىلەر. مۇنە
صوگىنى تىلىگىراملار نەرسە دىلەر:
فرانسوزلار شامنى طوپقە طونو
نتىجەسەندە شەرنىڭ كۆب قىسمىنى بېمەر.
دىلەر ھەم ئىكى مڭ بېش يۈز قىر
خاتون ۋە بالالارنى ئوتىردىلەر، ۱۸ نچى
ئۆكتەبىر تۇش وقتىدە فرانسوزلار شام
ئوراملارنى تانكىلەر دە بىر توقتاۋىز
اوگفا صولغە آتوب يوردىلەر. ئوشبۇ ئارغە
قارشى ئويلىرىدەن آتدىلار. شۇنداق صوگ
فرانسوزلار شەرنى طوب دە آپروپلاندان
آتارغە طوتىدىلار. شەھەرنى طوپقە طونو
يگىرەنچى ئۆكتەبىر توشىكە قىر دوام
ئىتىدى. نىتىجەدە بىك كۆب يورتلار
بېمەرلىدى. نىغىلماغان شەھەرنى آلدان
خېر ئىتىمىچە طوروب طوپقە طوتو بىك
زور نىفرت طوغىردى. فرانسوزلار شەھەر
كانتريپوتسىيانى تولەمەگەن تىقىرىدە
ياڭدان طوپقە طوتاقالارنى بىلگىردىلەر.
مخبرنىڭ خېر بېرۋويىغە كۆرە شەھەرنى
يۈزلەرچە خلىق تاشلاب قاچالار. (نايمس
غازىتەسىنىڭ شامداغى مخبرىنىڭ خېرى).
بو تىلىغىراملارغە قاراغاندە آوروپا
ئىمپىرىيالىستلارى مسلمانلارغە نارىشى
ياڭدان تىرى صوغىشلارى آچارغە حاضر.
لەنلەر. ساراىلى دىگەن قانسىز فرانسوز
غىنىبرالى بوگون، مۇنداق توغىز يۈز
يىل ئلك مسلمانلار ئوستىنە اجرا قىلمىغان
ۋە خىشلەرنى شامدە، شول تېرى صوغىش

بىرلە بىرەم بىرەم باسۇب آلدىلار، ۋە بومىلىكتە
لەرگە مستىلكە (كولونىيا) دىب
اسم بېرىدىلەر. اوشبو واقىئەلەرگە بىتونلى
بويسونماغان بىر ئىنە مستىل اسلام مىلىكتى
قالغان ئىدى، اولدە توركىيە. لىكن
صوگىنى جەھان صوغىشنداق صوگ اولدە
پارچە پارچە بولدى. فقط توب ئۆلكە.
گنە تورك مىلتىڭ ھەمتى، شورالار
ھكۈمەت مڭ ئىزلىگەن مىلتەرنى ھمايەسى
آرقاسىداغنا قوتلوب قالا آلدى. (۷ نچى
سان مجلەگە ھراجەت).

ئەنە شول جەھان صوغىشنداق صوگىنى
بولنولەر وقتىدە «سورىيە» دىگەن بىرگە
فرانسوز ئىمپىرىيالىستلارى ئىيە بولب
قالدىلار. بولار ئول بىرگە ھوجا بولو
بىرلە ئنى ساوم صىبىر اورنىنا ئىمەرگە،
خلىقنى ھىوان مەاملەسى قىلورغە باشلايدى
لار. اوشبو جېر ۋە طىللارغە چىداۋ مەكىن
بولماغاچ، ۋ فرانسوز ھكۈمەتىنە قات
قات ھراجەت ئىتوب دە تاۋىشلارى ئىشىل.
مەگەچ، آندا تورا تورغان بىرلى خلىق،
مىلىكتىڭ توب خوجالارى بو ھاللەرگە
توزە ئالمادى، بولاي ئىتوب يەشەگەنچە
بىزگە بىر ئاڭ ئۇستىدەن آستى خىرلىرەك
دىب ھىجايغە كىلدى، فرانسوزلارغە قار.
شى باش كوتەردى. فاسدە ھەر تورلى
ۋ خىشلەرنى كورسەتوب تورغان، ھاجىز
قورالسىز عربلرنىڭ ئويلىرىنى پاندروب،
ماللارنى نالاب، ئوللەرنى ئوتىرو
ئوستىدە بولغان فرانسوز ئىمپىرىيالىست

ئاۋشدرغا كىرەك.

ئىنگىلىز ئىمپېرىيالىستلارى كۈبىنەن توڭل «ئىشچىلەر» نى ئىزەر ئۈچۈن يۈز يىلدىن آرتۇراق وقتلار عملگە قويۇلۇپ، ھازىردە استعمالدىن چىغۇب آرخىفقا تاشلانغان زاتونلارنى آقتارۇب چىقارغان بولسە، فرانسوز ئىمپېرىيالىستلارى دە بۇگۈن اسلام مەلىكىتلىرىن ئالار ئۈچۈن بابالارنى بولغان يۈز پاپا و مستىب ھكىمدارلارنىڭ تەرى صوغىشلارنىنى فاس و سۈرىدە عملگە قويالار.

ئىندى اسلام عالمى بورذالت وە بو خورلىقدان قوتلورغە تەسە برىگنە يول باردىكم، اولدا پىغمبىرىز ئەيتىكەنچە: تاشقون ئۈستىدەگى ئەرلى بىرلى يۈزۈب يۈرى تۇرغان و طولقونلار كىلۇب باسقاچ شارنلاب يوغالا تۇرغان قووق بولماو، بەلكى جناب ھىقنڭ ئەيتىكەنچە دشمانگا قارشى كۈچ و قوت ھازىر- لىدور، بىتون دىنيانڭ ئوز قول كۈچلىرى بىرلەش كۈرۈچىلەرى بو و ھىقتلەرگە قارشى تورۇدە مسلمانلارغە البە چىن دوست وە چىن ياردە، چى بىرلاچاقلاردر.

واعذوالھم ما استطعتم من قوۋە ومن رباطالذخيل ترھبون بە عدواللہ وعدوكم و آخريں من دونھم، لا تعلمونھم، اللھ يعلمھم؛ وما تنفقوا من شىء فى سبيل اللھ يوف اليكم و انتم لا تظلمون.

سورة الانفال . ۶۰ .

عبداللہ سنىمان.

۱۹۲۵ سنە، نويەبر ۳ . ئوفا.

لارى دەوام ئىبتەكەن يىر دە؛ ياكشادان تىرار ئىندىرە. تارىخىدە اوخشاشى كۈرىنمەگەن يىرتقچلىقنى عملگە قويما. موڭغارغا قارشى آمىرىقا پروتىستوياساب، انگىلىيا غازىتەلارى بورچلۇب يازغان بولالار، لىكن بولار باردا كوز بويلاو، بو ھكىومەتلەر بۇگۈنگى ھالەردە فرانسوز- لارنىڭ بو و ھىقتلەرىدە قارشى ھىچ بىر قىسمى چارە كۈرەپەك توڭلەردىر. قاراق قاراق بولۇپ تورغان مەتئىدە يولباشارنى يىرتقچلىقدان طىغانىنى اوشبو وقتقە قىر- ھىچ بىر آدم كۈرگەننى يوق، كۈرەمسىر. ئىمپېرىيالىستلار ئۈچۈن بوگون يەندە تەرى صوغىشى كىرەك، كىرەكگە توڭل بەلكى لازم ھىكىمدەدر. چۈنكى فرانسىيەنىڭ آقچا (فرانك) بەيەسى كۈندەن كۈن توشە، ئنى گىناھسىز مسلمانلارنىڭ قانلارنىنى آغزۇب كۈتەررگە كىرەك. بۇگۈن دىيادە «عدالت» وە «ھەركم ئوز بىرىنە ئوزى ئىيە بولورغە تىوش» دىگەن لوزنغا كۈتەرلۇب بارا، فرانسىيە- نىڭ ئوز ئىچىدە كىشىلىك عالمىنى سويۇ- چى ئىشچىلەر: «ماروفلارغە شولاي ئوق سۈرىيەلىلەرگە قارشى صوغىشۇ جنائىت، بىسۈن عالمە قان توگو» دىب قىچقارالار، اىمپېرىيالىستلارغا پروتىست و لعنت يادورالار. مۈنە مۈنى باشار ئۈچۈندە ملتەر آراسىدە تەرقى سالۇب، سادەدل خالقنى تەرى اسىمدەن مسلمانلار ئۈستىدە ئۈستۈرۈگە افكار عامەنى شولاي تابا

قزاق دین قارداسلر من گه خطاب

الله تعالیٰ حدیث قدسینده ایطقان (کنت کفزا مخفیا فاحبت ان اعرف فضلت الخلق لا عرف) دیب معناسی مین یاشرن ذات بولدقم بعدنده تانلمش بولماقمنی تلادمه تانلمش بولماق اوچون مخلوقلارنی یاراطدم دیمکدر. الله تعالیٰ نڭ مخلوقلاری کوب بولوب آنلار آراسنده الله تعالیٰ نی طانوغه و بارلغن و برلگن بلوکه لایق و مستعد بولغان مخلوق آدمیلر و جنلاردور نتاککه قرآن کریمده (وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون) دیگان معناسی مین جنلرنی و آدمیلارنی یارطامدم مگر ئوزمنی طائب عبادت قیلسونلار اوچون یاراطدم، دیگان بوله.

الله بتون مخلوقلار اراسنده سول ایکی تورلی مخلوقن عانه اللهنی معرفتکه لایقنلی یتب یاراطب باسقا مخلوقلاردان ارطقی ایتدی، آدمیلارنڭ عقل ایله باسقا مخلوقلاردان رطقی و سونڭ برلان اللهنی طانوغه لایقنلی و مستعد بولولاری اهل بصیرت و حکمتنڭ اعترافی برلان ثابت. اما جن اسمنداکی بر ممتاز خلقنڭ بولنوی الله تعالیٰ الارنبده باسقا مخلوقلارعه قاراغانده ارطقی ایتوی قرآن آیتلرنده آچق معلوم بولسهده لکن بو مخلوقلارنڭ نی نرسه و اوصافلاری نینداین ایکانلگی و نی دهن عارت ایکانلگی بز اداملارغه معلوم ایمس، قرآنده الارنڭ رسول اللهغه ایاروب ایمان کیتروولاری و قرآن طڭلاولاری ثابت. بز مسلمانلار قرآنده بارچه خبر بیرلگان نرسه لرگه کوزمنز آنی کورودن عاجز بولسهده اینانمزده (الذین یؤمنون بالغیب) صفاتینه لایقت کسب ایتمنز. الله تعالیٰ نڭ بیکسز مخلوقلاری بار بز الارنی کورمگاننان الارنڭ بوق بولووی لازم ایمس. الله تعالیٰ پنده لرگه عقل بیرب اوزون طانوغه لایقنلی و مستعد ایترب بار ایتسهده سونڭ رستونه ینده رحمت ایتوب حق بولنی کورساتو اوچون حضرت جبرائیل امین آرقیلی پیغمبرلارکه وحی لار اینوب هدایت یولن کورساتکان رسول یولینا ایارب باطن حقیقی نی سر ایمان ایله ظاهرن عبادات اسلامییه برلان نورلاندرغان کشی لارکه وعده قیلوب ایطقان (ان الذین آمنو وعملوا الصالحات کانت لهم جنات الفردوس نزلا) دیب معناسی ایمان کیلترب یخشی عمل قیلغنلارنڭ اورونلاری جنات فردوس بولور دیگان سول حکملرگه اطاعت قیلما اینچا باس طارطقان و عقل نعمتن ضائع ایتکانلارکه قورقنچلی بولاجاق لارین کوساتب و عید ایتکان (ان الله لعن الکافرین واعداهم سعرا خالدین فیها ابدًا) دیب. بز نڭ پیغمبر محمد صلی الله علیه وسام که ایندرکان اسلام شریعتی و قرآن کریم الی یوم القیامت باقی فالاجاق و هیچ منسوخ بولاجاق و بوفغه چغاچاق ایمیس. سول اسلام دینن و احکامن رسول اللهدن صوڭڭ خلفا راشدین وانسین

سوڭ امت اسلاميەنىڭ اس طابىرلىغان آدمىلار و عام اعلى اماملار صاقلاب كىلىدىلار
 اسلام عالمىدە دىن اساسن و اخلاق و اداب اسلاميەلرنى صاقلانو اوچون هر عصرده
 حسابسىز كوپ عالملىر يتىشىپ آمانت الھىدىنى صاقلانو و خلق اراسىنە طاراتو اوچون
 اجتھاد ايتارلار. بۇنىڭ اعتقاد كىتابلارمۇدە سول مقصودنى كوزاتىپ (والمسلمون لابلھم
 من امام) دىب ايتولادى، لىكن بۇنىڭ قزاق دلائفەسىدە بول استىرىپىڭ تىرتىپسىز بولوب
 كىلدى و مستىب پادشاه حكومتى نىكالاى بۇنى اسلام دىنىدىن آيرو اوچون كوپ
 تىبىرلار قىلدى از جملەبۇز قزاقلارنى بتون روسىيە مسلمانىلارنىڭ دىن مەركىزى بولغان
 مەھكەمە شەرىئەسىدىن آيردى بۇزگە نوعاى قارداشلىرىمۇز برلان بۇرگالاسىپ الاردان علمى
 استفادەدە بولوغا تىرىك قويمادى حتى نوعايلاردان بالالارمۇزنى اوقتىرۇغە ممانعت كور-
 ساتدى. مستىب حكومتى طار نالىب انقلاب بولغان وقتدە جھانشاھ دوسەھمد اوغلى
 عىبدالله الپىك اوغلى چىكىلى او قومۇسىدى ادمىلر بۇز دىنىيە نظارتىنە متابعت ايتىمىڭ بولوب
 قاضى صايلاب مەھكەمە شەرىئە قوسلورۇغە تىلاسىدە بىخىشى نەتىجە كورلمادى. كىمكىكاس
 حكومتى تونلگانصون بۇز قزاقلارغە مەركىز دىنىيە نظارتىنە قوسلورۇغە اوز طرفمۇزدان
 قاضىلار صايلاب دىن امرمۇزنى تىرتىپكە سالورۇغە مانع قالمادى قزاق و كىپىللىرى
 ۱۹۲۳ نچى يىلغى نەدودە مېنى صرطمدان قاضى ايتىپ صايلانغانلار. شول سېبىلى خەتتە
 لازم بولغان توبەندىكى نصىحتنى يازمان (اللھتعالى انما المؤمنون اخوة) آيتى برلان
 كراك قايسى قىبىلە و نىسلىن بولسون بوتون مسلمانىلارنى قرداش طوعان دىب اعلان
 ايتدى طوعانلار آراسىدە بۇرلك و اتفاق برلان امور دىنىيە و دىناوىيەمۇزنى اصلاحقە
 اجتھاد ايتار كە كوپ آيتلىر برلان ارشاد ايتدى. سولاي بولغانقادان نبى محترە
 صلى الله عليه وسلم المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضا حدىشى برلان مؤمنلرنىڭ
 بىرى بىرىنە بايلانس و علاقەلارغە بولۇپ معاونت و يادىملاشودە بولوى لازم ايكانن بۇز
 امتلىرىنە نصىحت ايتوب قالدردى. بۇز مسلمانىلارنى قدر آغر استىباد زمانلارندە سول
 دىنمۇز اوچون نى قدر قىممەتلىق لار كورلدى. بۇزگە مىسيونىرلار ھجوم ايتدى اسلام
 اسىمىن بۇزنى چىغارور كە طرىشىلار بۇز بار كوشمۇز برلان (ان نصر الله قريب) دىب
 الدىمۇزداعى چارق كونلار كە ايرشا طومۇزنى و اسلام اطاعىن يوغالتمايطومۇزنى چىن
 ينانو برلان امىد ايتوب كىلدىك. الحمدلله بۇزگە بوشادلىق كون كىلدى و كىمكىس
 حكومتى مساعىسى ايله بۇز نىچە عصرلار ارزو قىلىپ كىلگەن امىدلارمۇزگە ايرشدىك
 بوتىدىن سوڭ بونىڭ قدرن بىلب ھدايە يولىغا كرو اجتھادىدە بولماق لازم دور.
 اللھتعالى قرآن كرئىمەدە (كنتم خیرامة اخرجت للناس تامرون بالمعروف و تنھون
 عن المنكر) آيتى بولە اسلام اھلىلرن اىنگو امت دىب اطادى اما اىنگو امت بولو

اوچون ابكى شرط بیان ایتدی بری امر معروف ایسکنچسی نهی منکر قیلماقدور. بزنگ قزاق طائفه‌سی اچنده حکومت استبدادی سببلی بول استردی اورنینه کیلترراك ادمالارمز کوب ئیمس. اوزمز صحراوی. هر يرلاردا اوطورعان ایلمزده امر معروف قیلو ئوچون دیننی یاخشى بلگان هدایت و استقامت یولندا بولمان کش بولوی لازم. بو ایه زور علم اهلی بولمان املار قویونی اوستمز که لازم ایتادور. اوزمزدان شوندای آدمالار چغوب بزنگ دینی و دنیای اشلامزنی اصلاح قیلونی اوکرنوردای و یول باشچیلق ایتاردای بولسالار ایدی. حرمتلو قزاق علماء کرامدین قزاق خلقینگ مانگو سعادتکه ارشولاری اوچون جددی خدمت ایتولارینی و بو یولدان قزاق قراشلار بزنگ مادی و معنوی یاردامده بولنولارینی اوتوب سوزمنی تمام ایتدم. والسلام علی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفى عليه وعلى آله من التحيات اکملها ومن الصلوة انما قاضی ولایت قزاقستان خادم‌الطلباء والسالكين. قوانای بن خوش دولت‌المرحوم.

قرآن و فنون عصریه.

نلار، متشابه آیتلری حقیقتینه توشونميجا تاء ویل قیلب فتنه چعارونی قصد قیلرلار. بوندای آیتلرننگ معنالارینی الله تعالی و علمده بیك راسخ و ماهر بولغانلارغنا بلورلهرده بولان هر قایوسی ربهز طرفندان ئیندرلگن ديب اعتقاد قیلابز، دیرلهر. معناسی متشابه بولغان آیتلرننگ معنالارینی آکلاماس مگر عقلی کامل بولوب، علمده بیك راسخ بولغانلارغنا آشکار، دیمکدر. علمده راسخون بولغانلار؛ ای ربهز، بزگه هدایت بیروب دین و ایمانغه کردکن سولک، بزنگ کوکوللر بزنی حق و هدا. یتدن باطل طرفقه آوشدرما، بزگه رحمت هبه قیل، رحمت هبه قیلوچی سین سن» دیرلر. (۱)

۱- هو الذی انزل علیک الکتاب منه آیات محکمات هن ام الکتاب و اخر متشابهات، فاما الذین فی قلوبهم زیغ فیتبعون ماتشا بهمنه ابتغاء الفتنه و ابتغاء تاء ویله، وما یعلم تاء ویله الا الله و الراسخون فی العلم، یقولون آمنا به کل من عند ربنا وما ینکر الا اولو الالباب ربنا لانزغ قلوبنا بعد اذ هدیتنا و عبنا من لدنا رحمة انک انت الوهاب. (سورة آل عمران ۷)

«الله سینگا قرآن ئیندردی. آننگ قایسی آیتلری محکم (آچق معنایی بلدروچی) لر درگه بولار قرآننگ آنالاری اصللری در. قایسیلاری ایسه متشابهلردر، که معنا- لارن آشلاو اهلینه تودیع ایدلمشدر، کوکوللهرنده حقه‌ن آوشو تویغوسی بولغا-

باری مسلمانلار طبیعتنڭ تائیرین بلگه۔
 ندەن سوڭ، بو تائیر طبیعتنڭ ئوزندەن
 بولمىچە، ھەر نەرسەنى بار ئیتوچى اللہ.
 تعالىنڭ شول رەوشچە مسخر ئیتووی
 بلەن بولووينا اوشانولارى كیرهك، قویاش
 وای توتولغاندە نماز اوقوعە قوشومونداي
 سیرەك واقع بولا تورعان نەرسەلەرنڭ،
 كوڭلەرگە نق تائیر ئیتووی ئوچوندر.
 قویاش چعوو بايو آلدندەن نماز مشروع
 بولووی دە شول حکمتكە اشارەدر، دى.
 ینە عربستاندە صابئیلەر كوپ ئیدى،
 قرآنە بەلارباشقا دین اهللری بلەن برگە
 يورتولەلەر. بولار اعتقادچە قویاش وای
 توتولولار بیر یوزینە حیات و سعادت
 ئیندرب تۇرا تۇرعان الاھلارغە دوشمان
 لولمان الاھلارنڭ (اژدھا) مچومندەن عبارت،
 بولاردە بو وقتدە اژدھانى قورقتو ئوچون
 ھەر تورلی تاوشلار دوتەرە، تيمرلر سوعو
 عادت ئیکەن. بو عادت ھەزردە قتايلاردا
 بار ديب پروفسيور علازیناب یازادر. شو۔
 ندای کولكى اعتقادنى بتروویولندا رسول
 للہنڭ بعض بر علملارنى مشروع و مستحب
 قیلووندا اصلا ضرر يوق. فافز عوالپى
 ذکر اللہ سوزندەگى ذکر اللہ ن مراد
 قرآن بولب «ولن تجدلسنہ اللہ تبدیلا» غە
 شرة بولووی ە احتمال قریبدر. قرآن عا
 ذکر اطلاقى شابع.

۳۳ دیندەن نەرسە ئوچون مشروع بولووی.
 دیندەن، دینگە تعلقى بولماغان نەرسە
 ل ھەرنى دین دائرەسندە کرتب انکارغە باتراپا

حقیقى علمگە، دقیق و نچکە معنالارنى
 بلوگە ئیرشومەکن بولماپاچاغن بلدرگەن.
 اسلام دیندە دنیا علملکلرن انکار ئیتو۔
 دە، ۲ بارلغۇننە کرشودە یوق.

امام غزالی حضرتلری تقسیم علومندە
 دنیاوی علملکلرنى ساناب کیتب، «بولار۔
 نڭ دینگە ھیچ تعلقى يوق، دین بو علملرنى
 اثبات دە، انداردە ئیتىمى. دین اسلامنڭ نادان
 دوستلاری دین، دنیاوی علملکلرنڭ بار۔
 سن دا انکار ئیتو بلەن قوۋە تابا، ديب علوم
 د نبویە نى انکار ایتدیلر، حتى علوم
 دنیاویە بلەن شغل لئوچئلەرنڭ قویاش،
 آی توتولو حقندە بیرگەن خەبەرلەرن دە
 شریعتكە خلاف ديب ئەیترگە باترا۔
 یدنلار. بولارنڭ بوسوزلەرى علم اهللرینڭ
 دینگە قاراشلاری ناچارلانوغا سبب بولا۔
 چاق. اصلدە دیندە بولارغە اصلا تعرض
 قارشى کیلو یوق، رسول اللہنڭ: «الشمس
 والقمر آیتان من آیات اللہ لاینخسفان لموت
 احد و لالحیاته، فاذا رأیتم ذلك مافزعوا
 الی ذر اللہ تعالی والی الصلاة» دیکگەن
 سوزى قویاش و آیالرنڭ بوروشلارن،
 اجتماع نقطەلەرن بلو و حساب ئیتوگە
 انکارنى آڭلاتمى. عاموم طبیعیە بلەن شغل
 لئو بلیبینڭ انسان تەنن تیکشرووینە
 اوخشی. طبیب تەننى دوالو ئوچون فەننى
 تیکشرولەر یاساعان کبک، طبیعت عالملر۔
 یدە طبیعتنى کشلک دونیاسى فائەسندە
 خدمت ئیتدرو ئوچون، فەننى تیکشرولەر
 یاسیلار، بولارنڭ دینگە ھیچ تعلقى يوق.

دینىڭ علوم و فنون عصرىه گه قارشى
كيلووى اعتقادى ئوز ئوزىدىن جويلادا
كىتە.

بىزده علوم دىنيويەنى ئويرەنۈنى مكره
كوروچىلەر بىگرەك تصوف ئىسمىنە منسوب
بولنۇچىلار بولغانلىقى كورلە. آلا اعتقاد.
دېنچە بو تضييع عمر، مقصدىن يراقلاىو
بولا. لىكن تصوف اهللىرىڭ حقيقى
عالملىرى: سىرىھم آياتنا فى الافاق
و فى انفسهم حتى يتبين لهم انه الحق، اولم
يكفى بربك انه على كل شىء قدير، الا انهم
فى مريه من لقاؤهم الا انه بكل شىء
محيط آيتىڭ دلالتى و جەسى بلەن علوم
دىنيويەنى ئويرەنۈدە ھەر نەرسە اللە تەئالىڭ
حاطەسىدە بولنۇوى ثابت بولغانلىقىدىن،
اللەنى مەرفىتىگە موصل بولا، بونىت بلەن
اوقولسا علوم دىنيويە باھن شغلىنىو ھەر قابوسى
عبادت بولا، دىلەر. (۲) بويىزاھان سوزلەر
كورسەتەكە، كىتاب سىماويە علوم كونيە ئويرەتو
ئوچون نازل بولماغان. بولار ئىچىدە ذكر
ئىتىلگەن كوك و يىرلەرڭ ياراتلىشى،
عالمىڭ منظم قانون الھى گە اطاعتدوامى
يوۋا رىدا يازغان ئىككى مقصدىنى كوزگە
كورلە تورغان الوغ كورنلىشى نەرسەلەر
بلەن عقل ارغە اورنلاشدرودر. بو عالملىرىنى
رسوخ درجەسىدە ئىرشىب بلگەن كىشىلەر،
شېھەسىز راسخون فى العلم طبقەسىدە كىر،
قرآننىڭ اسرار مكنو نەسىدە ملاحظە

نورغان نادان دوستى بولماو ئوچون، ئىڭ
بىرنچى ئىش دىنىڭ اصلدە نى ئوچون
مشروع بولنۇون آب آچق بلو كىرەك
بولا. اللە تەئالى قرآن كرىمدە اسلام دىنىڭ
حقيقىلەرن آيات محكمات بلەن آچق بىيان
ايتوب كورسىدى، (ومن يبتغ غير الاسلام
دىناقلن يىقل منھ) آيتى بلەن دىن فطرى
و دىن انسانىتدە اسلام دىنى ئىكەنن
كوكلىلەرگە يىرلەشدردى. دىندەن مقصود
ايسە: بىرنچى، جانلارنى و عقللارنى ساقلاپ،
خىلوق بولغان نەرسەلەرڭ ھىچ بىرسىدە
حقيقى بىلمى، آڭلاشلىقى تورغان قوۋە
بولمايىنا اوشاندىرو، ئىككىنچى، كوكلىلارنى
توزوك ئىتو، ھەر ئىشنى اللە تەئالى رضاسى
و عموم فائىدەسى ئوچون ئىشلەرگە عادتە
ندرو. بو ئىككى توب مقصدلەر حاصل
بولسا، جان و عقللار فطرى كماللىرىدە
ئىرشەلەر، بو اعتقاددا بولغانلارڭ افرا-
دىدە جەمئىيتىدە حقيقى سەادتە ئىرشكەن
بولالار. دىن اسلامدە انواع عبادتەلەرڭ
مشروع بولۇوىدە جان و عقللارنى شول
اساسى مقصدگە ئىتبلوو كونكترو ئوچون
بولۇوى معلوم، چونكى عبادتەلەرڭ اجرىنى
موجب بولۇلارى نىتەكە تىبع، نىتەسىز ھىچ
عمل مقبول توكل. شول تىرىپە گە كونككەن
جان و عقللارغە ھەر تورلى ادبى و مدنى
تكلىفلەرگە كونگو انسانات بولا. (۱)
دىندەن اساسى مقصد آڭلاشلىق قىچە،

تو گل، به کی قرآنده رطب یابس هر
 نه رسنه نك اساسی (پرینسیپی) بار. شول
 اساسی ئوزهرینه بنا قیلوب مسلمانلار
 هر تورلی علملر بلهن شعل لنگه و شول
 یول بلهن دنیاوی و اخرای سعادتلر
 بار ئیتهرگه اجتهاد ئیتولهری لازم.
 دیمکدر. (۱)

یوقاری ده یازلعان سوزلهردهن آکلا-
 شلقچه اسلام دینی اساسی قاعدهلرنی
 (پرینسیپنی) رعایت قیلو شرطی بلهن هر
 علم و فننی اوقو ئوبرهنودن تیمی، بلکه
 قزقرا و تحریر ئیتهدر. قرآن اسرار
 کائناتنی بیان کتابی بولسه (قل لوکان
 البحر مدادا لکلما ربی لنفد البحر قبل ان
 تنفد کلمات ربی) آیتی فعوا سنجه حسابی
 یوق جلدلردن مرکب بولووی لازم بو-
 لر ئیدی.

یوقارندا یازلعان سوزلهردهن کورله:
 قرآن آیتلرینک حقیقتن آکلاو ئوچون
 برنجی، کوب فهدلرنی مکمل بلو، ئیکنجی،
 عقل و فکرنی حریرت ب فکر ئیتهدرگه
 لازم. (تفکر ساعت خیر من عبادة سنه)
 شول، یوقسه محی المین عربینک:
 بذكر الله تداد دالذنوب،
 وتنطمس البصائر والقلوب دیگهن تعر
 یفینه مصداق بولورغه ممکن.

(۵)

متشابه آیتلر و حکملری.

ئلككى مفسران متشابهدن، تاویلکن
 باشقه معنا آلو ممکن بولمغان سوزلر

(۱) اسلام و علوم.

بولورغه صلاحیت کسب ئیتهدرگه کلهردر.
 شولای بولغاچ (طلب العلم فریضه الخرنی
 تخصیص قه وجه یوق.

(۴)

(ولا رطب ولا یابس الا فی کتاب مبین)

انعام آیت ۶۰.

بعض عالملر بو آیتنک معناسن ئوز-
 لهرنجه آکلا، قرآن کوریمده علوم اعتقادیه
 و اجتماعیه دن تش، علوم دنیویده بیان
 قیلنغان و قرآن ئیتهدرگه رهوشکه خلاف طرزده
 امور خلقنی آکلاود، شرعا موع دیلهر.
 مثلا آلاچه (والارض فرشناها) آیتی بیرنک
 بسیط بولوون آچق ئیتهدر، کوریت بلهن
 اعتقاد ایسه قرآن تعلیمنه خلاف، دیلهر.
 بو فکرنک اساسی شبهه سز بعض تفسیر
 اهلرینک اسرئیلیاتقه حقیقت دیب قاراب،
 تفسیرلهرنی شول اسرئیلیات خرافاتی بلهن
 توترولارندان کیلگهن. ئلککی کتب مقدسه
 دیب اعتقاد قیلنوب یوروله تورغان کتا-
 بلاردا، عالمنک نیچه کچنده ونی رهوشده
 یاراتلولاری تفصیلا یازلغان بولغانعه، بزنگ
 عالملر بزده قرآنده بو سوزلهر هر قایوسی
 آچق یازلعان بولورغه کیرهک دیب اعتقاد
 قیلغانلار بولارنک بیان ئیتهدرون قرآن گه
 بر کیمچیلک دیب تاقی ئیتهدرگه. شونک
 ئوچون کوب تکلفلهر مرکب بولب
 بولسده، قرآننی معرف بولغان کتب
 مقدسه درجه سنغه ئیدررگه خدمت ئیتهدر.
 نلهر. لکن بو آیتنک معناسی قرآن بر
 (ئینسیقلو پیدیه) (مجمع فنون) دیگهن سوز

ذکر قیلونغان آیتلر تی اراده قیلغانلار بولار ایسه الله تعالی نڭ بعض اوصافی ذکر ئیتلگن آیتلر هم سورہ باشلارنداغی مقطع حروفلردر. بولار حقندہ مفسرلرنی قدر تاء ویلر و شول سببند نی قدر تفرق واختلافلار چعوغه سبب بولسالار. دا، لکن حقیقتینہ اطلاعہ موفق بوانما. عانلار، بولارنی ادارک احاطہ بشردن تش دیب قالدر عانلار. قرآننڭ باشقہ آیتلرن ایسه عصرلرنده گی اکتساب ایتلگن کشفیانقہ قاراب تفسیر ئیتکەنلردە کیله چهک بیونلار ئوچون کوب خدمتلر قالدر عانلار. بو عالملرنڭ بو وجه تفسیرلری جدا اسلامغه خدمت مقصدی بلهن بولعانعه، سوکھی کشفیات واختراعلارعه بناء خطا کبک کورلسهده، (من فسر القرآن بر آیه فقط کفر) و عینده کرمیلر. بولار بو خدمتلری بلهن دین اسلامنڭ تعالینہ و مسلمانلرنڭده حبیل الله بولعان قرآننی آکلاب، انحصام ایتوب سعادت دنیویہ و اخرویہ گه ئیرشولرن امید ئیتکەنلر، شکر الله مساعیهم.

کوب آیتلر ئلک کئی بعض مفسرلر فاشنده متشابهلردن سانالوب، عصرلر ئوقو، آدم بالالارینڭ اسرار کائناتکە توشنوب عقل قاراشلارنی کیگه بو و علمی قوتلری آرتو بلهن گمنه بولارنڭ حقیقی مہنالاری آکلاشلورعه باشلادی، دیمک بو آیتلر اول عصرلرده مہنالاری آکلاشلوب

ییتمه گن سوزلر بولب بعض مفسرلرنی ئیللہنی قدر احتماللر ئزلوگه مجبور ایتمشلاردر.

مرحوم احمد مدحت افندی بر اثر ندہ: «مفسرلر یاگا ہیأت کشف قیلعانچه غه قدر (رب العالمین) سوزینڭ درست فیسیرن تابودن عاجز بولمیدیلار. عالمینده کوب تورلی احتماللار یورتیلرہ یاگا ہیأت اهللارینڭ، عالمنڭ کوبلکن، سیاره لردہ هر قایوسی بزنگ بیربز کبک عالم بولو. لارن کشف ئیتولری سوگنداغنا بونڭ درست وقفاعتلر لک تفسیرنی تابلدنی، دی.

مفسرلر: (اولم یروا انانائنی الارض ننقصها من اطرافها) آیتن تفسیردهده کوب احتماللر یورتیلر صگره بیرنڭ توگهره. کلکئی کشف ایتلوب، کره نڭده ئیکئی قطب طرفندان باصنقی و قسلغان بو. لوونی کشف ئیتلگن گننه درست معناسنی آکلاشلدی،» (۱)

بو یازلمشلار کورسهته کی قرآن کریم ییر یوزنده علم قوتی، فنی کشفیات نی قدر آکونغه کیتسه آکلاشیلبارب تلککده بعضلر طرافندن متشابه دیب اولیلانا تورغان حقیقتلریده ظاهر بولا باراچا قدر. کیله چهک مقاله لرده بو مقصد آچق مثاللر بلهن کورسه توله چهک و بوکا کوب عالملرنڭ سوزلهرن ئورنهک ئیتوله. چه کدر ان شاء الله.

بولار عصرىدە ياوروپا قطعەسى مەنىدىن
بتونلەي محروم، يازو يازا بلو صنعتى دە
يوق ئىدى. يازو صنعتى ياوروپاغا فنىكە-
لەيلەر آرقىلى كىرگەنلىكى تارىخا ثابت.
فنىكىلەر ايسە دىگەن ساتووندا اول
وقتىڭ بىرىنچى سوداگرلىرى ئىدى. بىر-
لەرى آز بولب ايكى تاو آراسىناغىند
قسۇلب يەشەۋچى بو خەلق، ئولمەن
خلاص بولونى دىگەن ساتووى يولى
بلەن كىنە تابقان.

يىرنىڭ ياوروپا ئلوشىدە تىركىك
باشلانوى دە آسىە قطعەسىنە قاراعاندا
سوڭ بولوى معلوم ياوروپا قىسمى (بوز
دورنە) (период Ледниковый) دە
وز قاتلاوى آستىدە قالوى فنا ثابت.
شونلقدان ياوروپا قطعەسىدە مەنىت
سوڭ كوتەرلوى و بورون زماندا ياوروپا
لەيلارنىڭ وحشى حالدا يەشەلەرى تارىخ-
دە بيان ئىتولە.

شونىڭ ئوچوندە آسىە قطعەسى مە-
نىتنىڭ بېشىكى حسابلانا. شول مەنى قو-
ملىرىمۇ، اللە تەلى ئىك ئلك پىيەمبەر و
رسوللار يىمەرب، عقل و وجدانلارنى سا-
فلاغان، مەنى و ادبى حىياتلارنىڭ نىگىزى
بولغان شرايع الھىە بىرلە مەنى و ادبى
حىياتلارنى نەتقان. بولار مەنىلەرى ئوسو
حىياتلارنى مەنتەزم يولغا كىرە سېبلى، اللە
تەلىنى تانوبەرلەۋگە استەداللى بىر قوم
بولب ئەورلەگەنلەر ئىدى. قرآن كرىم
بىرىنچى رسول نوح مەننىڭ كىلەۋوى

مەنتەزم عالملىرى شونىڭ اىچون دە:
«دەن بىلەن اشتغال ئىتىگىز، اسلام دىنىنىڭ
عالى حقىقتىن شول وقتىدە آڭلارسىز مەندە
شونى ئوزگىزگە يول باشچى ئىتەرگە
مەجبور بولرسىز» دىگەنلەر.

(۶)

آسىە قطعەسىدە توحىد اعتقادى تا-
رالوغە نىندى سېبىلەر ياردەم ئىتىدى؟
شوق دە، آسىە قطعەسىدە تارىخ
ضبط ئىتودەن ئلك كىوب تۇرلى قو-
ملىرىنىڭ، مەنىلەرنىڭ دور سورولرى،
كىلىب كىچولرى سوڭمى آرخىبولولار
طرفندان تابلەان اثرلردن معلوم. تورلى
قوملارنىڭ يەشەلەرى، دىنى و اخلاقى جا-
لتلرى كىتب مەقسە دىب يۇرتۇلە تور-
غان دىنى اثرلردە و قرآندا آچق ذكر
ئىتولەدر.

شوق تارىخ ضبط ئىتودەن ئلككى
عصرلردە يەشەگەن خەلقلردن حضرت
نوحنىڭ الوغ اوغلى سامغە نىسب بىرلەپ
پورتولە تۇرغان سا، يەلەر؛ آثورىلەر، كىلدا-
نىلەر، سىرانيبلەر، عىرادىلەر، فنىكەلەر و
عربلردە. كىتب قىمەدە احواللارنى بيان
قىلغان قوملردە شولار. بولارنىڭ مەنىتى
بىك ئىسكى بولب، يازولارى دە ئوزلر-
ئىنە مەصوص بولغانلىقى و سوڭ زمانلار-
غە تىر نى دەن عبارت ئىكەنلىكى
آڭلاشلىقى ئىدى. بىك سوڭ وقتلاردا-
غىنە بو يازولارنى اوقو مەكن بولدى.

ترتیب و نظامنىڭ نى درجه دىقق ئىكەن۔
نە كىنە تۇشنىق و بۇدە بىر حكىم و مدبىر۔
نىڭ تىبىرنىنەن باشقە مەمكىن بولماون
بلدىر وگە يىتەرلىك سىبىلر ئىدى.

قرآن كرىمدە بو توغۇرودە بوسىف
ەم سورەسىندە اشارە بار. ايسكىزى زمان تالە
رىچىنىڭ مەبى بولغان كىتەب مەقسەدە و
قرآنە، بىقەتوب پىغمبەر بالالارىنىڭ مەصر۔
غە ئىگىن آلو ئوچون بارولارى ذكر۔
ئىتولە بو وتىلاردە آوروپا قەتەسىندە
يەشى تۇرغان خەلقلەر بىلكە آوچىلىق
دورنىدەن دە كىچىمە گەن بولغانلاردىر. دىمىك
آسىيە قەتەسىنىڭ خەتەستوۋا غە ياقىن
طرفلارنىدە مەنى تورموش كۆب ئىلىك
باشلانغان، ياز و صنعتى دە آلاردا جەيلىگەن
بولغان. شونلىقتان آلار آسنادا چىققان
فكرىنى انتىباھلار چوئىلماغان، بەلكى
باشقە خەلق آراسىدە تارالغان، بىرسىدىن
بىرسىنە مىراث بولب قالا كىلىگەن.

آوروپا قەتەسىندە ئى تورموش آسىيە
دە گى تورموشقە قاراعاندا كۆب ئوز گە،
بو قەتەدە يەشە وچىلەر تىبىعتنىڭ ئەلەلە
نىمىدى تىظاھراتىنە، آورلقلارنىنە ساقىنلا۔
رۇنە قارشى تورورە، مەجبورلر. تارىخى،
بىيان ئىتىلىك كچە بو قەتەدە يەشى تورغان
كشۇلەر شونىڭ ئوچون دە تىبىعت كۇچى
ئىككى گە بولگەنلەر: بىرسى ئوزلرىنە يەشى
لىق و فايدە كىترە تورغان كۇچ، ئىككىنچىسى
ضرور و ياۋزلىق كىترە تۇرغان كۇچ و
بولارنى الە دىب اعتقاد قىلغانلار. شولا۔

بوق ھەر نەرسىنىڭ ئوزىنە آىرم الەسى بار۔
دىب اعتقاددە شايع بولغان. بولار آراسىدا
شونىدى باطل اعتقادلار بىرلىشكەن گە
كۆرە، توحىد فەكرى قىبول ئىتىلمەگەن،
ئىتوچىلەر بولسەدە وحشىلىك دە يەشى
تورغان خەلق آراسىدە جەيلىمەگەن،

قرآن كرىم بىيانچە كشۇلەر بىر يوز۔
ندە تىظاھر بولودان سولدا كىرەك قايسى
قەتەدە بولسۇنلار آلارنى حق اعتقادقە
ئوندە وچىلر تىظاھر بولغان (وان من
امت الا خەلپەئاننىر) (و ماكنە مەنبىن
حتى نبعث رسولا) آيتلرى شوگا شاھب.
قرآنە اسمى ذكر ئىتىلمەگەنچە ھەر
قەتەدە پىغمبەرلر گىلمەوى لازم تولدە.
شونىڭ ئوچون دە قرآنە (و رسالەت
قصنامەلىك من قىبل و رسالەت
نقصصھمەلىك (۱)) آيتى بلىن اللەتەلى
بىر يوزىنە سانلارى ئوزىنە گىنە مەلوم
بولغان مەقدار دە رسوللر بىبەر وون بلدەرە،
لىكن بو رسوللرنىڭ كىرەك قايسى قەتە
دە بولسۇن تەلىم ئىتكەن نەرسەلرى، اللە
تەلىنى بىرلەر و بىندەلرنىڭ دىناۋى و اخراۋى
سەئەتلرن تائىمىن قىلا تورغان اخلاقلارنى
ئوبىرەتودر. ھىندىستاندە بو كوندە نى قىر
دىنار بارلىقى مەلوم، ھم شولارنىڭ اسامە
سلارى دە توحىد در. لىكن كۆب عصرلر
ئوتو، علملرنى كىلەچەك بوونلارغە مىراث
قالدىر و سىبىلرنىڭ يوقلىقى بو اساسلار

(۳) آيتىندە صراحة بيان ئىتىلگەن و يوقارىدا سۆيلىنەنگەن سەزلىرىنى بوآيت ھەم تاكىد قىلادىر. قران فن كىتابى بو۔ لماغانلىقدان فىنى نەرسەلەرنى بيان قىلۋىنى مقصد ئىتىب توتىماسدە بىرىنچى مقصدقە وسىلە بولغان نەرسەلەرنى بياندە ضمنا اشارە قىلىپ كىتۋى مەمكىن. قراندا بو۔ قارى و توبىن عالمىر حقىقەت بايتاق آيتلىر بار، بولارنىڭ حقىقتلارنى بىلۋ ئۈچن فن بىلۋگە توفىق قىلۋون يوعارۇندا ئىدىب كىتكەن ئىدىم بو كۈندە ھر فن تىخنىكە ئۈسۈ نىسبەتندە ترقى ئىتكەن كىك، ھىيات فىنىدە ترقى ايتىدى. شۇل ساپەدە ئىلكى نظرىلەر آست وە ئۈستكە كىلىكى. اسكن بو ئۈزگەرشلەر ھىيات عالم حقىقەدى قران بائىفە ضر ايتىمۇ؟ بىز بوگا اصلا يوق. دىب جواب بىرەبىز و شو جوابمىزنى فن اهللىرىنىڭ اسسلسى بىيالارنى بىلەن تاكىد ئىتەچەكەبىز.

(۳) آل عمران.

(بىتەدى.)

ولى محمد ترجمانى.

اونوتلوب، آلا اورنۇنا شرك و ضلائقار اورنلاشوغە باعث بولغاندىر.

يازلغان سوزلاردىن آنگلاشلقچە آسىپ قطعەسندە ئىك ئلك تارالغان توحىد فەكرى و رسوللرگە ئىندىرلىگەن سماوى كىتابلار خلقىنىڭ مدنى لىكە آندا بولنۋى سىبىلى تامما ضايىع بولب كىتمەگەن، بەلكى باشقە علملر بلەن بىرگە باشقە قطعەلرگەدە تارالغان، آراغەدە حق اعقتاد كروگە سىب بولغانلار. بو پىچەمبەرلر ايسە برسى آر۔ تىندان برسى كىلىپ ياكارتا و تكمىل ئىتە بارغانلار شۇرە مدنىتنىڭ يوقارى باسما۔ چاسئە ئىرشلىككە، دىنلرنىڭ آخرى و ئىك مكملى بولغان اسلام دىنى نازل بولغان و تىز زەندە بىتون بىر يۈزىنەجە بىلگەن. دىنىنىڭ اساسى بولغان قران كرىم مدنى خلق طرفىندان يادلانوب، يازلۋ قىيامتكە قدر ضايىع بولۋدان امىن بولغان.

قران كرىمدە (اجرام سماوىيە) يوقارى عالم آرادەنى الوغ كورنىشلىر و آلارنىڭ عقل ئىمىلەرنى ئىتكەن تاثيرلرى (ان ھى خلق السموات والارض و اختلاف الليل والنهار لايات لاولى الالباب

قران كرىمگە دائر اعتراضلارغە جواب

بيان ئىتەم:

مقالە صاحىبى (سبحان اللى اسرى بعبەدە لىلا) آيتىندەگى لىلا لىفظىدان اسرانىڭ رۇيادە بولۋى آنگلانا دىگەن.

تاشكند شەرىندە نشر ايتۋلە تۇرغان تركستان عزىتەسندە قران كرىمگە تىبىشسز اعتراضلار يازلغان كورب جواب طرزىندە توبەندەگى سوزلرنى

وجعل فيها رواسى من فوقها وبارك فيها
 ونذر فيها قواها فى اربعة ايام سوا المسائلين
 بو آيتىدن بىرلرنىڭ و تاوولارنىڭ آلتى
 كوندە خلق قىلنووى چما و برگنه
 آيت توبىندە (فقضىهن سبع سموات فى
 يومين و اوحى فى كل سماء امرها) دى.
 بو ئىككى آيتنىڭ افاذه سىندەن بىر و كوك-
 لمرنى خلق سىز كوندە بولنووى چما.
 حالبوكى باشقا آيتلردە (فى ستة ايام)
 دىب آلتى كوندە بولوون بىلر گەن، دى.
 تفسىر قاضى بو اعتراضه جوابدە
 بو آيتدە مضاف مخدوف، بو فى تئمة
 اربعة ايام تفسىرىندە بولنوب، ئلكىكى
 ئىككى كون بلەن دورت كون تام بولغاندە
 ذكر ئىتولگەن نەرسەلەرنى خلق ئىتىب
 بتردم دىمك بولا، دى.

فى اربعة ايام اورننا نى ئۇچون
 فى يومين دىب ئەيتلمگەن دىگەن سؤالگە
 جوابدە، قاضى؛ تاوولارنى خلق ئىتىكەن
 ئىككى كون يرنى خلق ئىتىكەن ئىككى
 كونگە متصل ئىكەنلىكىنى اشعار ئوچون
 تصريح على الغللكه قىلغان، دى. اولگى
 ئىككى كونگە توتاش ئىككى كوندە تاو-
 لارنى خلق ئىتىدە، دە مجموعەسى دورت
 كون بولدى، دىمكدر. تصريح على افذ
 لكه عرب تلىندە فصاحتىن سانالادىر.

(ثم استوى الى السماء) آيتىندەن
 كوكنىڭ بىردىن سوڭ ياراتلووى آڭلاشۇلا،
 وحاللكه نازعات سورەسىندە (والارض بعد
 ذلك دحاها) دىگەن آيتدە بىرلرنىڭ

بو ايسە اصلىز دعوادىر، چونكى كىچىدە
 بولغان اشلرنىڭ ھەر قايسىنىڭ دە رۇيادە
 بولووى لازم توڭل، بەلكى يىقۇتەدەدە
 بولادىر.

(وما جعلنا الرؤيا التى اريناك الا فتنة
 للناس) آيتىدە گى رۇييا ايسە حىبىبىيە
 صلحى بولغاچ، شول يىلدا عمرە ادا قىلا
 آماودان بعض برەولرنىڭ فتنەلەنووينە
 سبب بولغان رۇيا مقصوددۇر.

دخى (ليس البربان تاتوا البيوت من
 ابوابها ولكن البر من اتقى) آيتىدە بىچت
 ايتوب، من محمول توڭل، دىب ترناق
 آستىندان كر ئزلى. بو ايسە ئەيتورگە
 يات بولغان سوز، عرب مەبارەسىندە
 خنىف مضاف بر فصاحتىن سانالا تۇر-
 عان بر اش، موندان بر مضاف خنىف
 ايتلوب (ولكن البر بر من اتقى) دىمكدر.
 دخى والموفون بىمەھم اذ اعلموا
 والصابرين) آيتىدە بىچت ئىتىب، والصابرون
 كىرەك ئىدى، دى. بوندا ايسە بولاي
 كىترلووينە سبب «والصابرين» نىڭ
 مدح ئوچون منصوب بولنووىدۇر. سوز
 اوز ونعا كىتسە عربلرنى سقى ئوز گەرتەلەر
 سورە نسانە (المقمن لصلوة) والصابئين)
 سوزلرىدە جملە متعدد بولاب مدحە
 ارتق بولسنى ئوچون شولاي كىترلگان.
 دخى قرآنەدە بر برسینە خىلاف آيتلر
 بار، دى. برسى سورە فصلتدە (فل انكم
 لتكفرون بالذى خلق الارض فى يومين
 وتجعلون له اندادا، ذلك رب العالمين.

اللہ تعالیٰ دىن باشقە ھېچ كىم بىلە ئەمما ياپاچان
بىلەر گەن.

دخى سورە اسرا ئىلدە (فاعر فزادە ومن
معە) آيتى سورە يونسد، (فاليوم ننجيك
ببىدناك لتكون لمن خلفك آية) آيتىنە
خلافى، دى. بوندا ايسە اصلاخلافلىق يوق،
اللہ تعالیٰ فرعوننى غرق قىلب ھلاك
ايتىدىن سوڭرە گەودە سن سو ئوس-
تىنە چعارووى قومى: اول اللہ ايدى.
كوككە چقىدى، ياكى باشقاچە غايىب بولدى،
ئولمەدى، دىب ئەيتىمەسنىلەر ئوچون آنىڭ
گەودەسن قومۇسەن ئايرىب سو ئوستىنە
چقاردى، دىمكىنر.

(ياھامان ابن لى صرحا) آيتىنە بحث
ايتوب، ھامان فرعوننەن ماڭ يىل سوڭ
بولغان، دى. بوندا خلافتىق بولماوى
معلوم. قرآننە فرعون، (ايمپىراتور
سوزى اورنندا استعمال قىلونا تۇرغان
معنادە استعمال قىلىنوب شول عصرەگى
فرعوننىڭ خاس اسمى ذكر قىلىنماغان بك،
ھاماننىڭ دە شونىدى اوق بولووى احتمال،
ھامانلارنىڭ اختلافى مەمكىن. بو اعتراض
لار فقط، مېشىونىر كىتابلارنىدان كوچمەلەر
بولنوب، سوز يوقدان غىنا سۇبلىو،
كشىنىڭ ئوز ئوزىن كورسەتو و شونىڭ
واسطەسى بىلەن دىنى فىكرلەرنى و
قاراشلارنى تەقىب ئىتودەن كىلوونە
شېھە يوقدر.

كوكەن سوڭ ياراتلووى ئەيتىلگەن، دى.
مفسرلەر بو اورنە تۇرلى معنابىرسەلەردە
مشهورى (دحو) جەيمەك معناسىدە بول-
نوب بزموندىن سوڭ يىرنى توشەك،
دىمكىنر، بوندا ايسە خلقنىڭ سوڭ بولووى
مذكور توگىل.

دخى سورە نسا دە (يا ايها الناس اتقوا
ربكم الذى خلقكم من نفس واحدة)
آيتىدە آدم بالالارنىڭ بىر نەفسەن ياراتلو-
وى ذكر ئىتولە، ھالبوكە آدم بىغەمبەر
ھوانى تودرماغان، دى.

بو سوزنىڭ جوابى آيتنىڭ ئوزىدەن
آب آچق بلىنوب تورا. بو آيتنىڭ معناسى
نەفس واحد اصل بولب شوندىن فرعار
تاراتدى، دىمكىنر. اللہ تعالیٰ آدم عليه
السلامنى ياراتدى، (وخلق منها زوجها)
مضمومنچە اندان ھوانى ياراتدى، بولار-
دان فرعلەر تارالدى، دىب ئەيتىلووى
آچق سويلەنە، آدمەن ھوا تۇدى دىگەن
سوزگە دلالت يوق.

دخى سورە لقمانەگى (ان الله عنده علم
الساعة وينزل الغيث ويعلم ما فى الارحام)
آيتىغە بحث قىلب ھاضرە خسوف و
كسوفلرنى و بالالارنى بىلەر، دى.

قرآن كرىمەدە بو سورە ھارث بن
كلىبەنىڭ رسول اللہ نى تەجىز قىدىلە
بىرگەن معناسىز سؤاللىرىنە جواب
اورنندا كىلگەن، بو بىش تۇرلى ئىشنى

جوامع الکلم شرحینی انتقاد

۶۶ نچئی صحیفه «جوامع الکلم» شرحنده ۴۵ نچئی حدیثه نہیتہ: دنیا سبب عالمی بولب کائنات (لیس للانسان الا ما سعی) قاعدہ سینہ بناء ایتولگانی معلوم.

امام غزالی نیک: جرى قام القضاء بما يكون، فسيان التحرك والسكون. جنون معك ان تسعى لرزق، ويرزق في غشاوته الجنين.

بتیلرینی استحضان فیلووینی الوغ آدم لرنانگ زلتلرینه مثال ایتدیرگه لائقر. مذکور بینر شاعر و ادیبلر طرفندان تحسین قیلنورغه ممکن بولسده امام غزالی کبک شعر و ادب علمی بلن مناسبتی بولمانغان جدی و محقق عالملر طرفندن استحضان قیلنو نوگل، استقباح قیلنورغاده صلاحیتی یوق. چونکه امام غزالی کبک نادرلر طرفندن استقباح قیلنو شول نهرسه گه قیممت قویؤ بولادر. حالبوکه بو شعر معنی و مضمون اعتباری بلن بتونلائی اهمیتسز بلکه جهالت اثری نرسه لدر. الخ،،

مین فقیر مدرسه دن چققان کونمن بیرلی غزالی نیک احیاسینی بیک یارانب اوقیمن، احیاء العلوم ج ۴، ص ۱۹۵ دن «بیان توکل المعیل» حقدن امام غزالی مذکور بیتنی ولقد احسن الشاعر حيث يقول ديه ذكر ايتهدر.

بوندن بریل نیک مذکور شعرنی احیاءه اوقب مینده تحسین ایتمش هم علمت ان الشاعر قد احسن حيث انشد، دیمش ایدم هم جمعه لرنانگ برنده مذکور شعر بلن خطبه منی تماملاغان ئیدم.

شعر نیک معناسی: جرى قام القضاء بما يكون

حکم قلمی بولاچق نرسه لدر حقدن یوردئی دونیاده بولماس قولدان کیلمهس هیچ نهرسه یوق. باری تیک مقصود ئوچون اجتهاد و ثبات کیرهک، آعزلق و مشقتلرگه صبر و تحمل لازم.

فسیان التحرك والسكون. بس حرکت و سکون ایکسی بردر. یعنی آدم بالاسئی نیک اوطرو بلن الله نیک ملکینه هیچ ضرر ایرشمه گان کبک، آدم بالاسئی کسب حرکت قیلوب دنیان فائده له نو بلن الله نیک ملکندن بر نهرسه کیلمیدر. هر حالده الله اوچون و آنک حکمنده کسبسز تیک نوطرو اوکسب حرکت قیلو باری بردر. اگر آدم بالاسئی اعضایی سلامت بولا توروب کسبسز تیک اوطرسه ئوزی آج یالانعاچ قالور. ایدی حیاندن فائده له نوب کسب حرکت قیلسه اوز نفسی فائده سی ئوچون بخشئی بولور دیمکدر.

جنون معك ان تسعى لرزق: رزق اوچون سعی قیلورک مجنونلکن باشقه بر نرسه توکل. یعنی دنیاغه کیلوبده رزق اوچون کنه سعی قیلو، یعنی آشاو - ئیچو

ئۇچۇن كۈنە يەشەو مەجنونلەكەر. چن انسانیت ایسه عموم ایچون یەشەودەو كۈبونك فائەدەسنى كۈزەتۈدەدر.

ویرزق فی غشاوتە الجنین = آنا قارنداغی بالادا پردەسنى ئچندە رزقلانادر. ەنى دنیائە كیلودن مقصود یالغز رزق ئزلەو گنە بولسە ئش رزقە گنە فالسا، چنن دە رزقلانادر. آناسینك توقلانووئ سببلی اللەنك حصر تی بالاسنید، آزقلاندرادر. چن كك كشی دین قردەشلرئ مسلمانلار ئۇچون و عموم آدملر فائەدەسینە دنیادە یەشەسن، نسنلارنك صلاح و فلاحی ئۇچون سعی قیلسن!

آدملر بختیار و بختلنی بولسالار آلا آراسندا ئوزی دە آچ یالانغاچ بولماس. ایمدی ەر بر آدم یالغز ئوزی توق بولب باشقەرلر آچ تۇرسالار، اول آدمنك تۇرمشندا بارى تر هیچ لنت قالمی. بناء علیە اول آدم آچ یالانغاچلار آراسندا فقیر حکمنە حسابلا نالادر. منە مین شعرەدن اوشبو معنالرنی آكلام، امام غزالى دە اوشبو رەوشدە آكلاب ولقد احسن الشاعر حیث یقول دیگەندر، دیب كوكلگە كیلە، یوقسە اول كشی سعى و عمل، كسب و حرکتكە قارشئ توگل، اول مذکور شعرنى كوچر گەندن سوكت:

فان قلت الناس يكفلون اليتيم لانهم يرونه عاجزا بصباه واما هذا فبانغ قادر علی لكسب فلا يلتفتون اليه ويقولون هو مثلنا فليجتهد لنفسه. فاقول ان كان هذا القادر طالا فقد صدقوا فعليه الكسب ولا معنى للتوكل فى حقه فان التوكل مقام من مقامات لدين يستعان به على التفرغ لله تعالى الخ ديبەدر. بو سوزلرى بلەن توكلمنك نیدەن عبەرەت ایدكنى بياك یخشی بیان ایتەدر. اعضاسى سلامتو كوچى بیتە تۇرۇب بوش ەمر ئوزدرغان كشیكە مطلقا كسب حرکت قیلو تېوشلكنى سوبلیدەر.

دخى، وان كان مشتغلا بالله ملازم المسجد اوبیت وهو مؤظب علی العام والعبادت فالذس لا یلو مونه فى ترك الكسب ولا يكلفون ذالك بل اشتغاله بالله تعالى یقرر حبه فى قلوب الناس حتى یحملون اليه فوق كفايته» دیدەر. انسانلارنك سعادتى یالغز علم، معارف و اللہ تعالیٰ حضرتینە خلوص كوكل بلەن عبادت آرفاسندە عئنا حاصل بولاچغندن غزلى حضرتلرى بو سوزلرى بلەن آدملرگە علم و معارف حاصل ایتودە و اللہ حضرتینە عبادتە، كسبندن توقتالامن، بناء علیە آچ و یالانغاچ قلامن دیب قورفماسقە، بلكە چن توكل بلەن اللەغە تابشراوب اجتهاد بلەن ەمرلرینى علم و معارف. علم و عبادت یولند اوزدروعا تېوشلكنى، علم عبادت بولنداعنى آدمنك انسانلار آرسندە كوتكەندەن آرتق حرمت گە اېرشەچكىنى ذكر ایتەدر.

خلاصە: مین مذکور شعرنى كوچرووینى غزالى حضرتلرىنك زلتینە حکم ایتەسم

۲ - مذكور شعرنى اوقونئ و كوچرونى زلتكه مثال ايتوبده آلام كىلمى، چۇنكى بو اشلرگه مېنم غزالى خىزىرلرېنە بولغان احتراممۇه اھياگە بولغان مېھىم قارشى كېلەدە تۇرا.

بو نېچك بولا ئېنىق، يوقسە مېن تارتىپ سوزب بولسەدە مېھىت و احتراممە موافق صورتە شعرگە مەنى بېرۇپ غزالىنى زلتدن قوتقاراسم و اھمق شاعرنى عقللى ياسېم كېلگەنلەكەن قارانى اق و قېيىقنى توغرى ايتوب كورسەتب ماناشاممى؟ شوشى حقە برەر نەرسە ايشتەسنى ايدى، اويلايمى. اويلايمى سويلەگەن شاعر با اھمق بولب قالسۇن، يا عقللى بولب چقسون، غزالىنىڭدە مذكور شعرن كوچروودە زلتى و اصابتى معلوم بولسۇن ايدى.

ياۇلدار

غزالى خىزىرلرېنڭ مذكور شعرنى كوچرووى سز ئەيتكەنچە بولسە و بتون كشى شول مەنانى استىخراج قىلسا، شەبەسز بو زلت توگل، بلكە فضلىت بولور ئېنىق. لېكىن بو مەنانى چىقارو بايتاق كىشىلەرگە مېسر توگل، بونى كۈبلەر توغرىدان توغرى توگل» تەسېرندە استىعمال ئىتەب غزالىغە زالت ئىتوب كورسەتورگە سېب بولالار، غزالىنىڭ حياتى كۈب تۇرلئ ئوزگەرشلەر ئىچىدە ئوتكەن، اھيانى يازغان وقتلارندە اول نظامىە مدرسە سېنڭ باش مدرسى و خلىفە گە مقرب عالمردەن بولغان. مدرسە مشغولىتى و مېھىپنىڭ تە ئىرى بلەن اول بو وقتدە يازغان اھيا سىندە بونداى شعراەر گە گۇنە توگل، كوچرگەن خىدېشلەرېندە ارتق دقت ئىتمەسۇئ سۇبلەنە.

«المنار» محررى رشىد رىضائ خىزىرلرى اھيا دە ضەيف خىدېشلەر بولون «بوگۇئا» سېبەدە غزالىنىڭ اھيانى يازغانچە خىدېت علمى و روايتى بلەن شغلانمەون يازادر.

غزالى عصرندە گى مەھىپلرنى تېگشروب كۈب تالېفلر يازغان و يازغانچە قىدر مەر قايو مەھىپنى مشهور تالېفلرى و اربابى بلەن مباحثەلرى واسطە سېلە بېك دقتلەب نېكشەرە تۇرغان بولغان. تېكشرو نتيجه سىندە بر قىدر وقتلەر كوگلىنىڭ شول مەھىپكە مېل ئىتوون و شوندىن توفىق الھى، و تصوفكە انتساب بلەن گۇنە خلاص بولوون ئوزى يازادر.

شونڭ ئوچون دە ابن رشد: ابو حامد اول مەسلكسز، كىم يازىننا بارسە شونڭ مەسلكندە بولا، دېب سويلى.

امام غزالىنىڭ مذكور بېتىنى كوچرووى بىلكى تصوفكە بېرلگەن و ئوزىنىڭ خلىفە سىرايلارندە ختام دىناغە كوگل قوېب طنطنەلى رەوشدە يەشەوندەن، تصوف و ترەھكە مانل كوگلىنىڭ بو تۇرموشندان توپووندىن صوڭ بولغاندىر. شوندى تائىر بلەن زلت مىرورى عېب توگل.

مكە مكرمه

مكە مكرمه دن بىر ذاتعه كىلگىگان مکتوب:

مكە مكرمه نىڭ عمومى حياتىدىن بىر قىسىم معلومات بىرونى تېپىشنى كورمە. اللہ تعالیٰ مسلمانلارغە نصرت بېرىپ بتون بىر يوزى مسلمانلارنىڭ قېلىسى بولغان مكە شېھىرە دشمانلاردان و شريفلار شىرنىن ساقلايدى. مكە شريفى قىرال حسين نىڭ ارض حجازدە تىلر اشله گەنلگى، مسلمانلارنىڭ ارض مقدسەسى بولغان حجاز بىرن انگىلىزلىر مستىلكەسى حالىنە قويدىغى بتون اسلام عالمىنە معلوم.

حاضرده مكە مكرمه نىڭ سىلطانى عبدالعزىز بن فىصل قولىدە. عبدالعزىز سىلطان مكە گە كىرگەندەن سوڭ مىنادىلر چىقاروب: بىز نىڭلىلرنى مكە شريفى حسين كافر دىپ اعلان ايتكەن ايدى. بىز الحمدلله مسلمان و حنبلى مئەھىپنە منسوبمىز. دورت مئەھىپنىڭ عملى جملەسى حقىدەر. بىزنىڭ بىر كىم مئەھىپنەدە تعرض قىلووبىز يوق. اگرده بىزنىڭ مئەھىپە خىلاف شرع شريف نرسە بولسە، قرآن كرىم و حدىث رسولدىن دىللىلر كورسەنگىز، بىز قبول قىلوورغە حاضر بىز دىپ عمومى اعلان ايتىدى، مكەدەگى عالم و مىدرسلرگە خىبر بىردى.

نىڭ عالملىرى بىرلە مكە مىدرسلرى مىناكرە ايتوشدىلر و نىڭلىلردە خىلاف شرع شى يوق دىپ بالاتفاق اعلان ايتىلر. ئىلكە گىچە حىرم شريفدە دورت مئەھىپ مىللىرىدە جماعت نمازنى ادا قىلالار. فقط نىڭلىلر دىخان (تەكە) اچمىلر، دىخان اچونى ياراتمىلار. بوخصوصە: «اورامدا تەمەكى تارتىلماسن» دىپ اعلان ئىتىدىلر. اورامدە تەمەكى تارتوچى قالمادى. مكە اھلى عمومى تەمەكى تارتوچى بولغانغە، آلا ئۇچۇن بولاش جاپىسزراق بولدى.

شۇ كىرە سىلطان عبدالعزىز ئوزى ۲۸ مىڭ عىسكەر بىرلە جەدە گە حىركەت ئىتىدى، آلتىن آى محاصره (چولغاب آلەب) قىلوب سوغىشىدى. كارول حسين نىڭ اوغلى شىريف علىدە بىر نىچە مرتبە جەدەن چىغوب قارشى سوغىش قىلىشىدى ايسەدە كىوب خىسارتلر كىرب كىرى كىرورگە مچبور بولدى.

سىلطان دولقەدەنىڭ ۲۸ نىچى كۈننى بار عىسكەرلىرى بىرلە حج قىلو ئۇچۇن مكە مكرمه گە قايتىدى، جەدەنى محاصره گە بارى بىر ماشى بىشىوز مىقدارندە عىسكەر قالىدە. حج تامانىدىن سوڭ يەنە جەدەنى محاصره گە عىسكەر كىوردى.

جەدەدەگى قونىسوللار جەدە محاصره سىبىلى اشىاء بىك قىممەتلىنىدى، هوا ناچار، بىزگە ئوز تەبەبىز بىرلە مكە گە كوچەرگا رىخت بىرولسە ايدى دىپ يازدىلار. سىلطان

عبدالعزيز بولارنى مەككەگە كىتىرۈرگە نى قىلدەۋە كىرەك بولسا، يازگىز، دىب جواب كوندردى. دەۋەر يىبەر ب ئوچمىڭ ئىللى كىشى قايتىدى. بولار ئچىندە انگلىز، فرانسوز، ايتاليان، ساۋىت كىشىلرىدە كوب. جەدەدە بىر چىلەك سو ۱۶ غرۇش بولب، اولدە تۇزلى سوغىنا ئىكەن.

مكە امالىسى ئوتكەن يىل سوغىش وقتلارندە شەردن چغوب تۇردى، سعودىلر مەكەنى ئالغاندان سوڭ، بتون خلقغە امنىت اعلان قىلدىلار. بزدە بىش مەكەن آرتق خلق مەكەگە قايتىق، يولدا ھىچ ضرر كورمەدك. بارى شرىف علمىڭ بولنوب قالغان عسكارى گىنە قايسى كىشىلرنى تالادىلار. بو شرىفلرڭ اشلىرى نىدەن عبارت بولروى شوندىن معلوم.

بو يىل حج وقتىدە مەكە مەكرمەگە شرفەن بىدى حاجىلرى سكسان مەكەن آرتق بواب دىگەن بولنى بلەن كىلدىلر. حاجىلار آز بولدى. بومبايدان ئىككى مڭ بىش يوز مقلارندە ھىدىلر، توركلردن ۲۸ كىشى، مغرىبلردن يوز، سوداندىن بىش يوز آلتى، چاۋدايلردن يوز كىشى چاماشندا ئىدى. مجموعەسى ۸۴۵۸۴ كىشى بولدى. عرفاتدە و مىنادە اوغرىلق بولمى بىك تنچلىق بولدى.

حجەندە سوڭ حاجىلر رابىع يولنى بىرلە مەدەنە مەنۇرەگە باروب زىارت ئىدوب ھىدىستانغە قايتوب كىتىلر.

ارض ھىمىن گە يىدى يوز يىل خىدمت ايتكەن تۇركلرنى قووب چىغان شرىفلر، بو كۇن ئوزاريدە نچىلدىلر طرفىدىن خاتىن صفتى بىرلە ارض مقدسەدن قووب چىقارلدىلار.

خازردە نچىلدىلر قولندا رابىع، ايت، قەنقدە اسكەلرى بار. ھىر بىردن ارزاق كىلوب تورا. اوغرىلق، تالاولار يوق، ھىر بىردە يوللاردا تنچلىق. بعض كىتابلر سعودىلر حەقندە ناچار سوزلر يازمىشلار ايسەدە بارسىدە يالغان بولرغا كىرەك، بولارڭ يالغانلىقىنە بو كونگى اشلىرى شاھىدر.

(عبدالشكور بن محمد حافظ)

ادارە: سوڭغى تىلىغرىملرغە كورە جەدە شەرىئى عبدالعزىز بن فىصل تصرفىنە كىرگان، شرىف على اورنىنى تاشلاب بىقادەمە كىتكەن اول طرفلردەغى مەبارەلر تامام بولغان.

باشقورت حالقی.

بند باشقورت حالقی بیک ایشکی بر
حالق بولوبد منهن برابر باشقه حالق تارعه
قاراعاندا بیر گه ایر کفرهك نابیعت بنددا
باشقا حالق تارعا قاراعنده یومار تراق بر
حالق بند.

بیر دگنه الك یاقشی مولی هم اغاسلی
بیر ذهرینه اولترب قالوبنعا شه بیسی هممتی
هم عبرتتی هوعش سفتارندا اودذهرینک
دوره زارن ان آرتق حمت اینکان بابالار
منذر.

اولگی پاتشادمانندا بو واتتا (عصرلار)
منهن اودذهرینک ایر کتدرینه سعو اسون
هوعشقان باشقورت حالقی اول وقت تارذ
مقسودتارینه یته الماعالارده ساویتتار
حکومهتی دنیاغا سقاس تله کتدرینه ایر-
شتیلر ساویت حکومتی اودزهرینه ایوشب
یدشو اسون باشقورت افتانومیه من بیرذنی
ایندی دنیا لا باشقه حالق تارتوشتی
یاقشلاب یاشاو یاشامه اودبندک اوشتبرگه
توشتی.

بل یل مین دینیه نازارتینک یومشی
منهن مسعوت کانتوننده بیک کوب
باشقورت اولدارنده یوره نوم.

باشقورت حالقینک یومارتلی هم عالی
جناب لعی ئدیتوب بو ترهسز باشقه آله
کیتکن حالق تارهماق یاشو اسون گهرک
بوعان کتدرذی اشلا بله لار بر حالق
تازده آرتقا فالاجاق توگلدنهر. فقط علم
کهره کهرهک.

ینه بذک ئیشکنهن قالعان ناسار عادت
هم عرف تار بند ئوشی وقت نارذه بیک
کوب اذم دازدی هلاکت که توشو ذارینه
شه ب بولا حاذر که مین بارهندا ایتمای من
برهنکنه ایتمه من قذ آلب قذ بیرورذده
اله نیسه شار پود بال قویب برار ئاذنا
اسوب یروذده بندزه بیک آرتقه تار تا آرئنان
شیکلملی یکت تهر بند اقسه من بو تر بکنه
قویمای بو تون سه له مه تلگن یوعالته شونک
اوئتینه آبرویدان توشه شونک اوسون
بو مسکیرات توراهنده بار سار بنداقلمدنی
باشمندا ییناب بر کره اویلاب فارایق
تامننان قوتلوعه ترشایق.

درث حذرگی کونده ساویت حکومتی
هر تورذی اسمده کتدرذی هاتترا شولای
بولهالا ساویت حکومتی اسار که قوشمای.
بل اسم کتدرذی هاتوعه رحست
ایتووی اولدارنده حالق ساماعونقه بائاب
بیک کوب ایکندی ئه هم ایتوذر شیکلملی
هر تورلر آعوذی نه مه لهرذی اسب بیک
کوبهی هلاک بولالار. منه شولارذان قتلو
اسون ساویت حکومتی اسم کتدرذی
هاتوغه رحست اینه ا گرده شوندا ی
تهر تیبه نلک تهر بولماها اینی اسم کتدر
برذه بوماک ئینی.

الحاصیل بند باشقورت خالق نیسه
تورذی حالق آراهنده یاشو بندذی حاتربندن
سعارمای اوئتهزگه توشکن حنمه تار-

رت آفتانومیه ن ئسن قلببندن هوپ
 بارسه بند شوناڭ یار دامنه بولب بروقت
 تاله بوتمای تورعان بر آفتانومیا ایتوکه
 توشربند هم شولای بولو بارسه بندعا
 نصیب بولهن بوتمه نی
 اوفا امام لارندن باشقورت حاج عالی
 شاه مردان محمودی.
 ۳۰ دیکابر ۳۵ سنه

نی یحشلهب اوتومههك كیله سهكته بیک دور
 اورلقنارغه اوسراوبند مؤمکین شوناڭ
 اسون نادانلقتی علمه گه یبالقولقتی
 اشسنگه ایسرکلیکتی آیقلقه مییانتتی
 توغریلقه آلوشترایق تا آتا بابالار بزدك
 بوللارینه توشب ئسن کشی بسولایق.
 اگرده بند بارسه بند ئسن کشی بولهای
 ساؤیت حکومه تیناڭ بندگه بیرگن باشقو-

فتوی بابی،

(تۇرلۇ اورنلردن، تۇرلۇ وقتلردە كیلگان استفتالارغە قارشى دىنيە نظارتى طرفىدىن
 بىرلگان شرعى فتوالارنى ضبط ايتوگە خاسلانغان «فتوى مجموعەسى» دن كوچرلەدر.

برنجى فتوى.

سؤال: مسجد احاطەلەرى ئچندە و قبرلەر ئۆستلرنده ئوسكەن ئولەنلەرنى پچەن
 ئېتىب چابارغە و ساتارغە يارايمى؟

جواب: مسجد تيره لەرنده و قبرلەردە ئوسكەن پچەنلەرنى ئوزلرینی ياكە
 ساتب آچالارینی خیرلنى ئشلەرگە (مسجدلرنى تعمیرگە و زیارت احاطەلرینه) صرف
 ئینودەن منع یوق. اصلاح قیلو و تربیەلەو قصدی بلەن آعاچلارینی کیسودە ممکن.
 هر حالده بزناڭ بو مملکتدە بو قبیلکەن بولغان ئشلەر متولیلر مصلحتی برله گننه
 ئشلەنو تیبیش.

رئیس مفتی رضا الدین بن فخر الدین.

کشاف الدین ترجمانی

عبدالله سلیمانى

ضیاء الدین الکمالى

مخلصه بوبى.

قاضیلار

(فتوى مجموعەسى ۹ نچى بیت)

اصلى بلەن دورست سرکاتب ولى محمد ترجمانى.

ايىكنچى فتوى.

سؤال : عائىلەلەرنىڭ نىكاھلارنى فسخ قىلىشقا، ئىرلارنى ئورۇپا سوغىشىدا يوغالب دەپ كۈنگە قىرغىن خىبىلەرنى كىلمەگەن، ياكە آچلىق يىللاردا رىزىق ئىزلەپ قىلىش بىلەن چىتلىرىگە كىتوب دەپ بۇ كۈنگە قىرغىن ئىرلارنىڭ قايدا ئىكەنلىكىنى بىلمەگەن بىك كۆپ مىسىلەلەر ئۆزلىرىنىڭ نى قىرغىن ئىرلەردىن بىرلىنى نەقەسىز تورۇلارنىنى و بۇ ئىشدا آرتىق درجەدە مەجبۇر و بختسىز بولۇلارنىنى بىيان ايتۇپ، دىنىيە نىظارتىنىە مەراجەت ئىتەلەر و مىسلمان بولغان لىقلارنى سېلىنىدىن اسلام شىرىئەتىنىە مەوافىق روشدە شول غائىب و يوغالغان ئىرلەرنى بىرلەن بولغان نىكاھ لىرىنىڭ شىرىئەتكە مەوافىق فسخ ئىتەلۈىنى سۇرىلار.

جواب : بۇ مىسىلەنڭ شىرىئەتتىكى ئىككى قىسىمگە آيرۇلادى : بىرىنچى قىسىم، ئىر طرفىدىن نەقە بىرلەپ سېلىنىدىن شول ئىر بىرلە بولغان نىكاھنى فسخ ئىتە، ئىككىنچى قىسىم، غائىب شىرىئەتتىكى مەوافىق قىلىپ، بۇ ئىككى قىسىمدىن ھەر ئىككىسى قىسىمى بىلەن توغۇل، بىلكە مەجتەھلەرنىڭ اجتەھادلىرىنىە بىنا قىلۇنا و ھەر ئىككىسىدە مەجتەھلەرنى بولغان مىسىلەلەر جەملەسىنىە كەردى.

مەجتەھلەردىن بىر طائىفە ئىر طرفىدىن نەقەسى ئىرىشمەگەن خاتۇننىڭ طلبىنىە گۈرە اسلام قاضىسىنىڭ نىكاھلىرىنى فسخ ئىتەش دىرىش دىگانلىرىنى خالدا، ئىككىنچى بىر طائىفە بۇ ئىش دىرىش توغۇل، بىلكە ئىرى زەمەسىنىە بورچ آلو قىلىشقا قاضى مەوافىق تۇزۇر، دىلەر. ماللىك بىن انس، شافىئى و اسلام عالملىرىنىڭ جەمھۇرى، سەھابەلەردىن عەمر بىن الخەتاب، عالى بىن ابى طالب، ابو ھەرىرە اولگىنى فرقىدەن بولپ، كوفە عالملىرى، عطاء و زەھرى، ئورى و ابن لىلى، ابن شىبە و ھاماد، ابو حنىفە و ابو يوسىف، مەھمۇد بىن الحسن و زەھرى سوكىنى طائىفەدىن.

ابو حنىفە مەھبىنىڭ تەرجىمانى بولغان «الهداية» باب النفقة: و من اعسر بنفقة مرأته لم يغرق بينهما ويقال لها استديني، دى. مەبسۇط شىرىئەت شەمس الاثمة الشرىئە: «وان امرهن بالاستدانة فام يجدن ذلك لم يغرق بينه وبينهن ولم يجبره على طلاقهن عندنا» دى (شرح المبسوط ج ۵ ص ۱۹۰)

شافىئى مەھبىن بىيان ئىتەش «الانوار»: «ولو ثبت اعسار الغائب عند حاكم بلدما جاز لها الفسخ» دى. (باب النفقة)

شمس الاثمة الشرىئە شافىئى مەھبىنى اىضاح قىلغاندىن سۇلك: «وقيل لسعيد بن المسيب رضى الله عنه اتفرقت بين العاجز عن النفقة وبين امرأته فقال نعم فقيل انه سنت فقال نعم. والسنت اذا اطلقت يفهم منها سنت رسول الله صلى الله عليه وسلم» دى. ج ۵، ص ۱۹۰ شافىئىنىڭ ئوز شاكردى بولغان مزلى سوزى عىن بىرلە كۆچۈدەر (مختصر ج ۱)

۲۶ ھامش كىتاب الام) ھەر حالدا خاتونلار كىرەك ئۆزلەرنى باي بولسۇنلار ۋە كىرەك (ص ۲۶) بوقسل بولسۇنلار، نەققەلىرى ئىرلىرى ئوسىندەدر.

بىرىنچى فرەقەدن بولغان شافىي مەنھەبى، ئىرلىرىندەن نەققە بىرلەمى عاجز ھالدا تورچى بوقسل خاتونلارنىڭ ھاللىرىنى تەفرىق ۋە فسخ نىكاح بىرلە تامىن ايتكىدەنى ھالدا، ايكىنچى فرەقەگە منسوب بولغان ابو حنىفە ۋە آنىڭ مەنھەبەدىكى عالملىر بورچ آلو بىرلە ھىكم ياساۋ يولىنى اختيار ايتتار. لىكن بورچقە آلو يولى بىرلە خاتونلارنىڭ ھاللىرىنى تامىن ئىتو شول زاماندا مەمكىن بولار: اگرده بورچقە بىرىنچى بولسە ھەمدە شول بورچنى وقتىندە تولاتە آلو اسلام قاضىسى اقتىرىندە بولسا. ھالبۇدە بىزنىڭ مەملىكتىزدە مۇندى ئىشلەر شرىعت قاضىلارنى اختيارلارندە توگىل. شونىڭ ئۇچۇن بۇ كۇندە بىز بو ئۇاكدەدە بۇ مۇندى خاتونلارنىڭ ھاللىرىنى ابو حنىفە مەنھەبى ۋە عوموما ئىككىنچى فرەقە مەنھەبى تامىن ئىتە آلمى. مۇندى ضرورە وقتلارندا ابو حنىفە مەنھەبى بىرلە شافىي مەنھەبى آراسىندا: «الزوج اذا عجز عن الامساك بالمعروف ينوب القاضى مذا به فى التفريق» مضمونىندە مشترك ۋە مقبول بىر قاعدە بار. (الهدايت، باب العنين. ص ۲۶۳-۲۶۴) اوشبو قاعدەگە كورە نەققە بىرلە خاتونىنى تامىن ئىتە آلماعان ۋە ئوز ئىختىيارى بىرلەدە شول خاتونىنى بىرماغان ئىرنىڭ خاتونىنى شرىعت قاضىسى طرفىندىن فسخ نىكاح بىرلە ھىكم يتوگە ضرورت كورلەدر.

مىئلەنىڭ ئىككىنچى قىسمى غائىب ضررىنە ھىكم ئىتو مادەسى ئىدى. الوغ ھىجتىلدردەن بىر طائفە مۇنى دروست كورگەنلىرى ھالدا، ئىككىنچى قىسىم دروست كورمىلار. شەبى ۋرى، ابن ابى لىلى، ابو حنىفە ۋە باشقەلر ئىككىنچى طائفەدن بولب، مالك لىث بن سعد، بن شىرمە، اوزاعى، اسحاق بن راھوىيە، شافىي ۋە باشقە بىك كوب عالملىر بىرىنچى طائفەدن.

صوك وقتلاردا مەشىتلەر ۋە عمر سورو روشلىرى اجبار ئىتوگە كسورە، اسلام قاضىلارنى قضا على الغائب يولىندە كرورگە مەجبور بولدىلار. بو ئىشنى عملگە قويدىلار چونكى مۇنى اختيار ئىتمەگەن تەقدىردە بىك كوب كىشىلرنىڭ خىصوصا خاتونلارنىڭ ظلم ۋە نەر آستىندە ياشاۋلىرى ۋە دىنيانىڭ آورلقلارنى بىرلە ئىزولورنى لازىم كىلەچەك. ابو حنىفە مەنھەبەدە بولغان عالملىر ئىچىندەدە شوگا فتوى بىرىنچىلر بار. شىمس الاثىمە السرخسى ۋە باشقەلر نول جەملەدە (فتح القدير، ج ۵، ص ۴۹۵)

قرار و فتوى.

مركز دىنيە نظارتى بو يىللاردا بولغان آورلقلارنى ۋە خاتونلارنىڭ ھاللىرىنى مە

حسابقە آلب، ئوز قاشندە معتبر بولغان عالملارنىڭ و مچتھدارنىڭ سوزلرىنى تىكشۈر-
گەندىن سوڭ، ئىراھىرى يوعالغان ياكە قايد، بولسەدە ئىرارى تاشلاب كىتەبە-
شول ئىرلارندەن نەققەلك يولقماغان خاتونلارنىڭ، مذكور ايرلرى برلە بولغان نكاحلرىنى
شرىعتكە بناء قىلب فسح قىلونى مەكن تابادر، توبەندە گى شىرطلر برلە: برنچى،
خاتوننىڭ طلب قىلووئىنە كورە بو ئش نظارت دىنيە وە كىلىنى بولغان مجلە امامى
طرفندەن تىكشۈرسون.

ئىككىنچى، غائب بولغان ئىرنىڭ فائىدەسىنى كوزەترلك و حقنى ساقلاقلق دىب
ظن ئىتولگان يىخشى بر كىشىنى مذكور غائب ئوچۇن وكىل (نائب) ئىتەب قوبو.
ئوچۇنچى، مجلەنىڭ متولبلرنەن، مسجد قارتلارندەن غائب بولغان ئىرنىڭ و
خاتوننىڭ اقتصادى حاللرى حقندە معلومات آلو. شوشى اشلردن صۇك نكاحنى فسح
ئىتونى تىيشلى كورسە، امام شرىعت اسمندىن فسح ئىتەردە هر ئىكىنى طرفقە اعلام
ئىتەر. اگرده ئشنى احتساب اداره مندىن امضا ئىتەرسە بىگرەكەدە يىخشى. اول وقتدە
بن الھاماننىڭ: «غائب ضررىنە بولغان حكم ئىككىنچى بر قاضىنىڭ امضاسىنە موقوف بولب
تورادر» دىگەن سوزىنەدە، وفاق كىلور؛ (فتوح القدير، ج ۵، ص ۴۹۵) (فتوى
مجموعەسى ۷-۸ نچى بېت).

۱۹۲۵ نچى يىل ۱۷ نچى نويەبر عمومى مجلس قرارلارى.

رئس مفتى رضا الدىن بن فخر الدىن.

كشاف الدىن ترجمانى

عبدالله سلیمانى

ضياء الدىن الكمالى

مخلصه بوبى

قاضىلار

اصلى بلەن دورست: س. كاتىب ولى محمد ترجمانى.

مركز دىنيە نظارەتى ادارەسى آستىدا بولغان بارچا مختەسەلەرگە سىر كۆلەر.

اقتصادى ۱۹۱۵ نچى يىلنىڭ سوۋغى يارتىشى ئۈچۈن دىن خادىملەرنىڭ كىلىمى سالمى آلو وقتى ياقىنلاشاد. بو سالم حاقىدا پادلاشماو وە تۇراى شكايتە مرگە يول قالدىرماو تۇچۇن، مركز دىنيە نظارتى ر. س. ف. س. ر. نىڭ مركز نار كىمە فېنىيى طر- فندان ۱۹۲۵ نچى يىل، ۲ نچى غىنواردا ۴۶۳ نوەبىدا جەمھورىيەتلەردە كى مالىيە بولكلەرىنە و ويلايەت فېن آتدىللارنى تاراتلغان سىر كۆلەرنىڭ بوگا دائىر بولغان مادەلەرى بلەن دىنى خادىملەرىنى تانىشرونى لازم كۆرەدر. مذكور سىر كۆلەردە بويىلە ئىتولە:

سوۋغى واقتدا مركز نار كىمە فېننىڭ هم ۋتسىككە، يېرلى سالم ادارەلەرى طرفندان عبادتخانىلەرگە و دىن خادىملەرىنە كوتەرو مەكن بولماغان سالملار ساندوندىن شكايتلەر كىلە. دىن خادىملەرنىڭ ئىگن چەچودەن كىلەگەن كىلەرلەرى، گرچە آلا اول حو اجالەنى سالمىن تولەسلەردە، دىنى خەمەتدەن بولغان كىلەر دىب كۆرسەتلە، عبادتخانىلەرنى سوعشقا قىدر بولغان بەها بلەن قويىپ ئىسترا احاوايت ئىتىدر وگە تەكلىفى ئىتو كىك واقعلەر بولغان لو شىك كىلەردەن، دىن خادىملەرنەن سالم جىبو ئىشندە مالىيە بولكلەرنە تۇرلى يىتىشىز- بىكلەر بولووى كۆرلە، بو ايسە دوام ئىتەرگە مەكن توگىل. شونى يترو ئرچون و دستور ئىتېب توبەندە كى چارلەر تەقىم ئىتولە:

۱ - كىلەرنىڭ مەقدارن تەقىم دە روخانىيلارنىڭ قوللارنداعى كىلەر دفتەرلەرنەن فايدالانوب، دورست كىلەرنى تەقىم ئۈچون مەكن بولغان چارلەرگە كرىشگە، كىلەر بىرىن تەقىم قىلو كامىسيەستىنە دىنچىلەر اوپوشمالارندان كىشلىر چاقىرغە، اول يىرلە نە فقير مەخلەلەردە كى دىن خادىملەرنە سالم سالودا كوتەزە آلماسلىق و لماسن اوچون، بىگرەك دە ساقلىق و اعتبار بلەن ئىش قىلرغا، سالم تولە وچىلەرنىڭ باشقا مەنبەدەن كىلەگەن كىلەرلەرنى دىنى خەمەتدەن يىلگەن كىلەرلەرگە قاتناشدر لوعە مەكن توگىل. اول يىرلەرنە دىن خادىملەرنىڭ ئىگن چەچو دەن كىلەگەن كىلەرلەرى اول حو اجالەگى نالوعن تولەگەنگە، بوگا قاتناشدر لىمى. عوموما روخانىيلەرگە آقراپ آرتا بارا تۇرغان سالمىنى سالو ئالارنىڭ چن كىلەرلەرنە قاراب قۇنا بولاب، بو حقدە بولغان تەلىمات وە قەدەلەرنى رعايت قىلماسقا مەكن توگىل.

وقتندە تولە مەگەن ياكى آبلېگانسىيە ئۇچۇن پىنى تولەرگە مەجبور بولماسلار ئۇچۇن، كىلەر سالمن تەيىن قىلىپ يىدەرلە تۇرغان بىلەرمەلەرنى قەتئىيەن ئىك تارازا تۇرۇرغا كىرەك.

۲ - شەر يىرلەرنە، عبادەتخاھلەردەن يىرلەج سالم آلودا ناركامىنىڭ ۳ نەچى سىنتابەر، ۲۳ نەچى يىل ۱۰۲ نەچى نومبەر دەكى سىرگولەرى بىلەن عەل ئىتەرگە كىرەك. عبادەتخاھلەرنىڭ بەلارنى آرتۇ كۈتەرنەكنى بولىپ، سالنغان سالمنى دىنچىلەر كۈتەرە ئالماسلىق بۇلۇدان ساقلاڭۇ ئۇچۇن، بو بەلارنى ئىستىراخاۋاي ئىسىمىكە نىڭ توبەن بەسنى بىلەن قوبارغا كىرەك. ناركامىنىڭ ۲۳ نەچى يىل، ۳ نەچى دىكەبەر، ۱۹۳ نەچى نومبەردەكى تەلىماتى بويىنچا، سالم چىگىنىڭ ئىك يوقرى بەسنى بنا بەسنىڭ ئىلۋىنىدەن آرتق بولماسقا تىيىش.

سالم تولەۋچىلەرنىڭ شكايتلەر ن قاراعاندا يوعارنىدا ئىتەلگەن تەلىمات و قەدەلەر بىلەن ئىش قىلىپ، سالملارنى مەجبورى تولەتكەندە، ساقلىق بىلەن مەاملە ئىتەرگە، تولەۋگە بىزگىلىكلەر بىرەرگە كىرەك. عبادەتخاھلەر گە و دىن خادىملەرنى تىشسز سالم سالورغا يول قويماسقا و بوندا عەيىبلىلەر مەركىز مالىيە و عەدلىيە كامىسارىياتلارنىڭ ۸ نەچى ئۆكتەبەر، ۱۷۳ نومبەردەكى سىرگولەرنى بويىنچا مەسئولىيەتكە تارتولماچاقلاردىر.

۱۹۲۵ نەچى يىل، ۲۵ نەچى فېبرال سىرگولەرنە بو مەسئەلە يەنە تەكرارلاپ ئوستەمە ئولاراق ئىتولە: «دىن خادىملەرنە كىلەر سالمى سالغاندا دىن خادىمى ئىكەنلىكىنە وشونى ئوزنىڭ توب كىسبى ئىتوۋىدە قەت ئىتەرگە كىرەك. دىنى ئۇيۇشما ئىداراسىنا كىرەك تىگىن چەچو كىك باشقا يوللار بىلەن كۇن كوۋچىلەرگە، دىنى مەراسم اجرا ئىتەمەۋچىلەرگە سالم سالو اساسلىق توگىل.

كىلو سالمى سالر ئۇچۇن ھەر وقتدە تولەۋچىنىڭ توب كىسبى اعتبارغە آنورغە كىرەك. شونلىقدان دىنى ئۇيۇشما خەتەندە بولغان مەلە متوليلەرنە سالم سالو مەكەن توگىل. بولار بارىنى سانچى كرىستىيەن بولو كىك جەھەتلەر بىلەن ئىنە سالم تەلپەلەر. سالم مۇتەسسەلەرنى دىن خادىملەرنە سالم بىلگىلەۋدىن بەس وقتلاردا آلارنىڭ اقتصادى حاللەرن تىكشورتورگە تىيىش.

كىلەرلەرنى تەيىن قىلۇدا سالم تولەۋچى طرفىندان كىلەرنىڭ مەقدارن كورسەتە تۇرغان داكومىنتلارغە، دىن ئۇيۇشمالارنىڭ عومى جىيىلشالارنىڭ بىر كىمەلەرنە پىراتاقوللارنىڭ، اوبىستتولار طرفىندان بىرلگەن انفاق نامەلەرگە، مەلە متوليلەرنى طرفىندان بىرلگەن نانقنەلەرگە (شەھادەتنامەلەرنە) اعتبار قىلارغا كىرەك. كىلەرنىڭ مەقدارنى و مەنبەلەرنى آچق

تعمیراتی، اما تخمیناً و بتون صنفی بر ٹولچہ و گہ سالو اصولی بلن گنہ
بیت

بیت سالم ئیدارہ لرئنه سالم سالودا چقان شبہلر حقندہ ایضاح سؤراب
کامیساتنا مراجعت ئیتہر گہ توصہ ئیتولہ.
ترجمہ اصلی بلن دورست سرکاتب: ولی محمد توجہانی.

P. S. F. S. R.

Циркуляри

НАРКОМФИН

Налоговое Управление

2 января 25 г.

№ 463.

**Наркомфинам Автономных Республик
Уполнаркомфинам, Зав. Об. и Губфинотделам
РСФСР.**

Об обложении налогами и сборами церковных зданий и служителей культа.

В последнее время в Наркомфин и ЦИК участились поступления жалоб от отдельных служителей культа, так же как и от церковных общин и организаций, на неправильность и непосильность обложения служителей культа и церковных зданий местными и государственными налогами:

1. По подоходному налогу имели место случаи, как произвольные в определении облагаемого дохода, делающее непосильным обложение, так и обложение подоходным налогом по кулистичникам дохода, уже обложенным единым сельхозналогом и гамволостным сбором.

2. При обложении церковных зданий местным налогом сооружений не выполняются директивы НКФ о производстве оценки таких зданий по данным Госстраха, и здания расцениваются по довоенным оценкам и общегубернским нормам для жилых зданий с применением сверх того еще поправочных коэффициентов.

3. Ставки дополнительной ренты с земель, находящихся в пользовании служителей культа, в некоторых губерниях значительно, по сравнению с другими ставками, увеличены—иногда до 100%.

Усматривая из таких жалоб, что в отдельных случаях обложения служителей культов и религиозных организаций, в особенности в национальных окраинах, являются действительно неправильными, НКФ обращает внимание финорганов, что дальнейшее наличие отдельных дефектов в налоговой практике, ва

жающихся в преувеличении доходности служителей культа. Явно как в оценке церковных зданий, является недопустимым.

Поэтому в целях установления правильного и единообразного порядка обложения служителей культа и церковных зданий НКФ РСФСР предлагает принять к исполнению и руководству следующие указания:

1. По подоходному налогу при установлении доходов стремиться как можно ближе подойти к действительным суммам их, используя все доступные налоговым органам средства. В частности должно иметь место использование данных книг о так называемых "братских доходах". При рассмотрении деклараций служителей культов в Участковых Комиссиях рекомендуется приглашение, в качестве сведущих лиц, представителей групп верующих.

С особым вниманием и осторожностью следует подходить к обложению служителей культов в сельских местностях, особенно беднейших приходах, учитывая наиболее точно их доходы во избежание переобложения.

При наличии у плательщиков других источников дохода, при обложении подоходным налогом ни в коем случае не приходить к учету доход от тех источников, которые обложению данным налогом не подлежат, как, например, доход от занятия сельским хозяйственными промыслами, облагаемыми единым сельским налогом.

Вообще обложение служителей культа прогрессивными ставками налога следует, по возможности, обосновать фактическими данными, не допуская отступлений от установленных Правил и Инструкции.

Во избежание взыскания пени за несвоевременную уплату подоходного налога, а также за несвоевременную выборку облигаций, каковая выборка связана с уплатою подоходного налога, принять меры к возможно заблаговременной рассылке объявлений по подоходному налогу, с указанием числа подлежащих выборке облигаций.

2. При обложении церковных зданий в городских поселениях, при оценке зданий и взимания с них местного налога, необходимо строго руководствоваться циркуляром НКФ СССР за № 102 от 3-го сентября 23 года (В Ф. № 36, 37—23 г.). Следует иметь в виду, что при огромной материальной стоимости таких зданий, не соответствующей возможностям их доходного использования, оценка их действительной стоимости пошла бы во многих случаях к слишком высоким окладам налога, непосильным для небольших групп верующих, коим предоставлены в пользование отдельные храмы. Указанный циркуляр

имеет целью дать в этом отношении известную льготу класть в основу оценки таких зданий пониженную страховую оценку

Помимо того, при обложении этим налогом, необходимо принимать во внимание непосильность налога для отдельных групп верующих и в нужных случаях, проводить те или иные льготы, снижая $\% \%$ обложения и дифференцируя ставки в зависимости от доходности храмов в соответствии с упомянутым циркуляром НКФ № 102, а также согласно изданного в дополнение к нему циркуляра НКФ по Госналогу от 3 декабря с.г. за № 193, устанавливающего максимальный размер ставки не выше одной восьмой процента стоимости здания в год.

3. При тарификации дополнительной ренты с земельных участков, обслуживающих здания, предназначенные для богослужесных целей, а также с участков, находящихся в пользовании служителей религиозных культов, не следует к обычным ставкам этой ренты делать какие-либо особые надбавки, а определять их соответственно доходности храма, в зависимости от классового состава того общества верующих, которому храм этот предоставлен в пользование. Имея в виду, что при обширности, в большинстве случаев участков, обслуживающих упомянутые здания, уплата ренты с них по повышенным ставкам является для общества верующих непосильной.

4. При рассмотрении жалоб этой категории плательщиков необходимо строго придерживаться вышеизложенных указаний, с необходимой осторожностью применять меры принудительного взыскания и предоставить возможные льготы по уплате налогов

5. Принять решительные меры к предотвращению или к своевременному пересечению произвольного обложения зданий культа и служителей культа всякого рода самочинными налогами и сборами, привлекая виновных в этом к ответственности, согласно циркуляра НКФ и НКЮ от 8 октября за № 173/1599.

Подлинное подписали:

За Народного Комиссара Финансов РСФСР *Полудов.*

Начальник Налогового Управления НКФ РСФСР *Федоров.*

С подлинным верно: (подпись).

اسلام مجلسی

Ф. С. Р.

Ж. Ф.

Налоговое Управление
Отдел Убытков
Ц/Отдел

Наркомфинам Автономных Республик, Зав. Край, Об. и Исполнительными органами РСФСР.

1925 г.
10700/3.

Обложении подоходным налогом служащих религиозных культов.

Циркуляром от 2/1—25 года („В. Ф.“ № 28/118) Наркомфином сообщено, что в целях правильного обложения служащих подоходным налогом служащих религиозных культов. В развитие этого

ввиду продолжающихся поступлений заявлений о допущенных ошибках и неправильностях при обложении данной категории налогоплательщиков Наркомфин РСФСР считает необходимым сделать следующие дополнительные указания. При обложении служащих религиозных культов подоходным налогом должны быть возможно точно установлены факты, по которым данное лицо является служащим религиозного культа, действительно занимается этой профессией и является главным источником его дохода. При обложении данного лица служащего религиозного культа основным для обложения его подоходным налогом в действительности оно не входит в состав служащих религиозного культа, и основным его занятием является преподавание, или иная деятельность, не связанная с культом.

В каждом отдельном случае должна быть точно установлена основная профессия данного налогоплательщика. Если основным занятием является преподавание, или иная деятельность, не связанная с культом, то обложению налогом по другим признакам и доходам (крестьяне и т. д.).

3. Налоговые органы должны при обложении служащих религиозных культов в необходимых случаях производить обследование фактического положения данного налогоплательщика.

4. При установлении доходов должны быть приняты во внимание представляемые налогоплательщиками документы, подтверждающие размер дохода, как то: протоколы и

общих собраний верующих, приговоры обществ, удельных приходских советов и т. п. Источники доходов и размеры их должны быть точно установлены, а не определены положительно или нормативным путем.

5. При всяком сомнении в обложении той или иной группы граждан налоговые органы должны обращаться в НКФ за соответствующими разъяснениями.

Зам. Народного Комиссара Финансов РСФСР
Нач. Налогового Управления НКФ РСФСР Петр

Верно: (подпись).

Копия верна.



وقتلہی ناشری و محرری: ولی محمد ترجمان